

על האדם

מאת הרב מנחם נחום פריעדמאן, שטיפאנעשטי

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ט

RABBINER N. FRIEDMANN
ȘTEFĂNEȘTI, JUD. BOTOȘANI (ROMÂNIA).

1 9 3 2

Tip. „TEHNIC“, M. Dector, Chișinău, str. Regele Carol I No. 25

ה ק ד מ ה.

הנביא יונה בן אמתי אמר לברח מלפני ה'. דכתוב, ויקם יונה לברח
תרשישה מלפני ה'. הנביא ירמיהו בן חלקיהו אמר לברח מלפני העם, דכתוב
מי יחנני במדבר מלון ארחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם. — אומלל הוא
נביא האמת וארור מכל הברירות בעולם, הסתירה הגדולה והענקית בתעודתו
הגבהה והנעלה. פעם לעמד לפני ה' ולהיות פה לאל החיים, ופעם לירד אל העם
השוקע עמוק במצולות החטא. זה הוא המקור לכל הנעוים הנוראים שמררו את
חיי הנביאים. פעם הוא באתמוספירה של קדושה מחלטת, ותמונת ה' הוא יביט,
רוח הקודש שורה עליו ומגיע למעלת המלאכים, ופעם — בעת שהוא יורד לומר
לבית יעקב חטאיו, ולבני ישראל עונותיו — אז הוא יבוא לאתמוספירה של רפש
וחלאה, זוהמא וטומאה. לראות עמל ואון שוד ורצח; כתירה גדולה זו תמרר
את חייו ומוציאה אותו מן העולם: — פעם הוא בבחינת עולה, עולה אל
האלקים, ופעם הוא בבחינת יורד, ויפן וירד. ולא די מה שהוא יורד אל העם
ובא להאציל מן הרוח אשר עליו ודיתן אותו על העם, הם יפנו לו ערף וילעגו
לו לאמר, אויל הנביא משגע איש הרוח: לכן אין לנביא - האמת אלא אחת
משתי אלה: או לברח מלפני ה' ולומר, בי אדוני שלח נא ביד תשלח, או לעזוב
את האתמוספירה הנוראה שיחנק בה, לברח מפני העם, ולומר, מי יתנני במדבר
מלון אורחים: אבל אין מפלט ומנוס, אנוס הוא אפוא לשפך את האש הגדולה.
אש הקדושה העצורה בעצמותיו. מוכרח הוא לדבר ולהעיד, אף כי שומע אין
לו, ליסר ולאים אף כי אין מאמין לדבריו, להלחם במסירות - נפש עם העם
אשר לא יראה ולא ישמע ולא יבין. נפש הנביא לא ידעה מנוחה. העם מוכרח
לשמוע את דבר ה' אשר בפיו ויהי מה: וסוף סוף הלך יונה אל נינוה כדבר ה'.
וירמיהו לא ברח ולא עזב את העם: —

חז"ל מתארים לנו את מצב הנביא ואת תעודתו הקשה על פי דרכם בקדש:
שמעתי קולו של הקב"ה אומרת, את מי אשלח ומי ילך לנו? שלחתי את מיכה
והיו מכין אותו בלחי. שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס. מעתה את מי
אשלח ומי ילך לנו? ואומר הנני שלחני. א"ל הקב"ה: ישעיה! בני טרחנין

סרבנין הם, אם אתה מקבל עליך להתבזות וללקות מבני אתה הולך בשליחותי
אם לאו אין אתה הולך בשליחותי : — (מִיר ויקרא י' — ב')
לכן מקונן הנביא לאמר :

ארור היום אשר ילדתי בו
יום אשר ילדתני אמי אל יהי ברוך
למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון
ויכלו בקשת ימי ? —
אוי לי אמי כי ילדתני
איש ריב ואיש מדון לכל הארץ
לא נשיתי ולא נשו בו כלה מקללנו :

פ"א

הק"בה יצר באדם כל מה שכרץ בעולמו: ברא חורשים בעולם וברא חורשים באדם זה שערות של אדם. מים חיים בעולם, מים חיים באדם זה דמו של אדם. עצים בעולם, עצים באדם זה עצמותיו של אדם. גבעות בעולם, גבעות באדם זה ענבותיו של אדם וכו'. הא למדת שכל מה שנברא הק"בה בעולמו ברא באדם.
(אדר"נ סוף פל"א).

הפילוסופיה היונית קראה לאדם בשם עולם-קטן. מיקרוקוסם. השתתפות האדם עם עולם-הדומם הוא היומר הנברא ממנו עם כחותיו הגשמיים, הטבעיים והחיים, וכשם שהגביש או הסלע נוכל תחת חוק הכבד, המשיכה והדחיה ותחת השפעת החם והקר, כן גם האדם: עם עולם-הצמחים, ואם גם באופן יותר נשגב, אבל סוף סוף כמו האילן, יצמח ויגדל, יפרה וירבה וימת, כן גם האדם:—עם עולם-החי. כשם שבעלי-חיים יש להם הרגשה חושית ותשוקה, כמו שמחה, צער, קצף, מורא ופחד ועוד ועוד, כמו כן האדם. הכל ובכל ידמה האדם להנבראים הנמצאים. בטבע. ובצדק נקרא האדם עולם-קטן. נוסף עליהם האדם שיש בו כל אותם היסודות ועוד יסוד אחד נעלה מכולם והוא הרוח המושלת בכולם. היוצר עשה את האדם ישר והתקינו יפה מכל יצירי כפיו. ויתרון הדעת שניתן לו, שנברא ברוח ונשמה ורצון. מה שאינו דומה לו שום דבר בטבע. האדם מורכב מגוף ונפש ונעשה ע"י זה לכתר הבריאה:—האדם הוא עצם מורכב מגוף ונפש. ואף על פי שהוא מורכב מחלקים שהם שונים בעיקרם, בכל זאת הוא בכלל מין אחד בטבע, זאת אומרת: מההתחברות של גוף ונפש יצא מין טבע שלישי, וזה הוא האדם:—

מחלוקת הפילוסופים בענין זה. יש מימינים ומשמאילים, תמימים ומשכילים: יש אומרים כי לא רק הנפש המשכלת היא היסוד היחיד של חיי האדם. אדרבה בשביל חיי הווגעטטיבי וחיי הרגש (כח החיוני) של הגוף נמצא יסוד מיוחד שהוא שונה לגמרי מהנפש המשכלת. לכן לדעתם אין האדם מורכב רק משני חלקים, גוף ונפש, אלא משלשה: גוף, נשמה, ונפש המשכלת. תפקיד הנשמה הוא החיות והרגש. והנפש המשכלת שעלתה על הנשמה כמעלת הנשמה על הגוף. ותפקידה הוא דברים שכליים והכרה מדעית: שיטת זו נקראת "טריחוטמיסטיה" העומדת בסתירה לשיטת ה"דיחוטומיסטיה", שלדעתה האדם מורכב רק מגוף ונפש המשכלת ולא יותר. אבי השיטה הזאת, שיטת הטריחוטומיסטיה, הוא אפלטון, כי הוא היה הראשון שהבדיל בין נפש לנשמה כל

כל כך עד שאמר שהנשמה היא בת-תמותה והנפש היא בת-אל-מות, נצחית: גם יש שיטת המאניים, שאבי השיטה הוא הפרסי "מאני". לשיטתם שני כחות רוחניים, שתי נשמות באדם: נפש ונשמה. הנפש המשכלת מובילה את האדם בדרך הטוב. והשניה הנפש הבהמית, הממיתה את האדם בתאוות גופניות. ובהגיע תור האדם למות, תעלה הנפש המשכלת השמימה ושובה אל חיק אביה כנעוריה, והנפש הבהמית תשוב אל העפר: -

לדעת המקובלים שלש נשמות שוכנות בגוף האדם ושמותיהן. נשמה. נפש. ורוח. והן נגד שלשת העולמות. בריאה. יצירה. עשייה. הנשמה הבהמית היא מעולם העשייה. הנפש מעולם היצירה. והרוח מעולם הבריאה: - ויש מהם החושבים אפילו ארבע נשמות. ושמותיהן. נפש. רוח. נשמה. חיה: הנפש הוא הכח החיוני שיש בכל דבר ודבר אפילו בדומם. ולפיכך הוא מעולם העשייה. הרוח: הוא הכח הנמצא בכל הצמחים והמדברים שיש להם תנועה. ומקורה מעולם היצירה. וגם היא כלה עם הגוף. הנשמה, היא המיוחדת לאדם. והיא מעולם הבריאה. ונקראת גם בשם הנפש העליונה. נשמה כזאת נמצאת בכל איש מישראל השומר תרי"ג מצוות. או חסיד שבאו"ה המקיים שבע מצוות דבני נח. הנשמה הזאת איננה כלה, אלא היא נצחית. ולכל אדם יש חלק בה. בין ישראל המקיים את המצוות ובין מאו"ה המקיים שבע מצוות; למעלה מזו היא הנפש הנקראת "חיה" שהיא מעולם האצילות. והיא מתרוממת אלהים. חלק אלוה ממעל: -

טעם הדבר מה שאנסם להחליט ולומר שהרבה נשמות באדם. יען האיך אפשר שנפש המשכלת שהיא כלה רוחנית תבוא במגע ומשא ישר עם הגוף שהוא כלה גשמי? שאלה קשה זו אנסם להכניס מין סרסור בין הגוף והנפש המשכלת; ר' משה קרדוברו ז"ל מדבר מזה ואומר. "והענין הוא שיקדם אל הגוף נפש ואח"כ יבא עליו רוח. ואח"כ תשתלף נשמה מלמעלה ותשרה עליו. ותקשר הנשמה הרוחנית בגוף הגשמי על ידי האמצעים האלו הקודמים בגוף (שיעור קומה נ"ה). הוא ז"ל מדבר מזה בפרדס ג"כ (של"א פ"ט) ומסים "והנה עתה לא יפלא בעינינו היות הנשמה מתחברת אל הגוף עם היותו גשמי והנשמה הוידה רכה ורוחניות": עוד אומר "כמה פעמים אנו אומרים שהנשמה תפעל בגוף דרך העברה. ואין הענין כך בדקדוק. שהרי הנשמה רחוקה מן הגוף כמו מדרגות. אמנם תפעול הנשמה בגוף ע"י הרוח והנפש (אילמי רבתי ל"ד) עוד אומר "הנפש אשר בנו דקה מן השכל. והרוח דקה מן הנפש. והנשמה דקה מן הרוח. והרי אלו ג' כחות בבני אדם מתעלים אלו על אלו. מושלחים אלו מאלו והם כח הגוף (שם ב') גם בזה הקדוש נמצא לאמר. "שלשה כחות הנקראים בשם נפש רוח ונשמה וכלם מאוחדים זה בזה והם מכונים לעומת שלש האצילות של האין סוף. הנפש היא הכח החיוני באדם. ואין לו אור עצמי. הרוח הוא העולה למעלה ומאירה לנפש. כי הנפש נזונה ממנה. והנשמה היא חלק מאור העליון והיא נחצבה מכסא כבוד המצוי הראשון. הנפש היא נשמה לגוף. הרוח הוא נשמה לנפש. והנשמה היא הרוחניות שבנפש ע"כ: -

לדעת

לדעת החכם דיקארטס (קארטיזיוס) גוף האדם הוא כעין מנגנון (אוטומאט בלע"ז) אשר צר היוצר. וכל עבודתו הוא מעשה מכונה שאינה עובדת אלא בלחיצה ודחיפה. הדברים החיצוניים פועלים על החושים. והחושים פועלים על המוח. המוח פועל על העצבים ועל סיבי השרירים החזורים ופועלים על הדברים החיצוניים. שלשלת שאינה נפסקת. ובמנגנון זה נתן היוצר את הנפש המשכלת: לדעתו הגוף הוא רק בית-דירה של הנפש. ובפועל אין ביניהם שום קשר והתחברות פנימה:—גם החכם ליבניץ דעתו כדעת דיקארטס שגוף האדם הוא עצם בפני עצמו וחייו אינם זקוקים לנפש ואינו תלוי ממנו כלל. אבל הוא מתנגד לדבר זה שגוף האדם הוא כעין מנגנון, ורק מבאר את הדבר על פי שיטתו. שיטת "המונדה". לדעתו העולם בפני עצמו מורכב מפרודים (מאנאדען בלע"ז). יש מונדים פחותות ויש מונדים חשובות. יש מונדים אשר הכח החיוני שבהן הוא במדה מרובה. ויש מונדים אשר החיים שבהן הם במדה מצומצמת. להראשונות נקרא נפש. ולשניות נקרא גוף. להראשונה יש השגה אמיתית וברורה מהמציאות זולתן. ולהאחרונות רק השגה קלושה: ואם נשאל איזה יחס יש בין הגוף והנפש? על זה השיב ליבניץ לאמר. אם בפועל אין שום השפעה להנפש על הגוף, אבל האלקים יצר את עולמו באופן כזה וקבע שהגוף יעשה פעולתו באופן מכוון אל השגת הנפש. והנפש תרגיש ותחוש ותשיג באופן מכוון לפעולת הגוף. והכל בדיוק מצמצם. האחדות אשר בין הנפש והגוף אינה על יסוד קשר ויחס שביניהם, אלא הוא ברצון המחפש. האלקים רצה כי תהי' השגת המונדות הנפשיות מכונת אל פעולת המונדות הגופניות: — האנטיוויטאליסטים המודרניים החושבים את החי האורגני בכלל רק לתוצאת האחדות וההתחברות של הכחות הפיסיקלים והכימיים, ואינם רוצים לדעת כלל מיסוד — חיי מיוחד. בכל זאת גם הם סוברים שנמצא באדם איזה רוח-חיים שהוא שונה מהגוף. אבל רוח-חיים זה אינו נחשב אצלם יותר מיסוד חי של הגוף. כי גם לדעתם הגוף חי מתוך עצמו. ומקربו הוא מסדר כל שמשי הווגטאטיבים והסנזיטיבים והנפש המשכלת אינה משתתפת כלל בכל הדברים האלה: מי שעושה הבדל בין גוף ונפש — אומר אוסקר ווילדע — אין לו לא זה ולא זה: —

ועתה יכולים לשאל בענין זה כמה וכמה שאלות: — כבר דברנו מזה שהסבה להחלטת הטריחוטומיסטים מה שהחליטו לאמר שהאדם מורכב משלשה חלקים שונים גוף נשמה ונפש המשכלת, הוא יען כי האיך אפשר שנפש המשכלת שהיא אי-חמרית וכלה רוחנית, תבא במגע ומשא ישר עם הגוף שהוא חמרי וכלו גשמי? לכן מוכרחים היו להכניס ביניהם, בין הגוף והנפש, עוד מין אחד, מין רוח-גוף וקראו אותו נשמה. אמנם אם נעין בהקשבה נראה כי בזה שהכניסו מין סרסור לסרסר בין הגוף והנפש, לא תקנו מאומה, כי הלא השאלה מתעוררת מאליה, מה טיבו ומה מזגו של סרסור זה המסרסר ומתנן בין הגוף והנפש? הלא השכל מחייב שמתנן זה מוכרח להיות אחד משני אלה. או חמרי או אי-חמרי. ועתה אם הוא אי-חמרי, אז השאלה במקומה עומדת האיך יוכל

יוכל דבר אי-חמרי לבא במגע ומשא ישר עם דבר חמרי? ואם הוא חמרי וגשמי, אז הוא כמו הגוף עצמו, האיך יוכל לבא במגע ומשא עם הנפש שהיא כלה רוחנית. וממילא מה הועילו חכמים בתקנתם? — וכן הטריחויטימיסטים ההולכים בשיטת מאני הפרסי החושבים את הנפש המשכלת ליסוד הטוב, והנפש הבהמית ליסוד הרע המוליך את האדם שולל, על זה יכולים לערער ולשאל, הלא בפעל לא נמצא יסוד הרע בטבע, דכתוב „וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד“. והוא הדין במעשי בני אדם. הרע איננו דבר בפני עצמו. הרע במוסר אינו יותר מהתקוממות ומרד נגד הטוב נגד חוק והמוסר: — וכן היא השערת אפלטון כי החבור והאחד של הנפש המשכלת עם הגוף הוא כמו העגלון לעגלה, כמו החובל לספינה. נמצא כי הגוף והנפש הם שני נמצאים בפני עצמם. ואם אמנם אחד יפעל ומשפיע על השני, אבל הם אינם מתארים שום אחדות טבעית. ואם כן הוא שההתייחסות של הנפש והגוף הוא רק כמו החובל לספינה ולא יותר, אז נקרע האדם לגזרים ואחדות טבע האדם נתבטלה לגמרי. וכן אותם האומרים שהגוף הוא רק בית-דירה של הנפש ובפועל אין ביניהם שום קשר והתחברות פנימית, גם הם מבטלים את אחדות טבע האדם: וכן לשיטת החכם ליבניץ שכל מונדה ומונדה תחיה את חייה בלי שום קשר עם מונדה שניה, כל מונדה ומונדה בונה לה את עולמה. מסדרת לה את רשמיה ואת ציורי נפשה בתוך עצמה, ועל השאלה האיך שורר משטר וסדר. ואיזה התייחסות יש בין הגוף והנפש? על שאלה זו השיב ליבניץ, „הרמוניה קבועה מראש“. זאת אומרת: האלקים רצה כי תהיה השגת המונדות הנפשיות מכונת אל פעולת המונדות הגופניות: אבל שיטה זו עומדת בסתירה, להכרה-עצמית. הלא נעלה מכל ספק הוא כי אנחנו המנענים את גופנו וכל אברינו, כל אותם הדברים אנחנו מיחסים ל„אני“ שלנו. לכן אנחנו אומרים „אני מרגיש“, „אני מנענע את ידי“ ועוד. ועוד. ועתה ידיעה כזו תהי מן הנמנע לו השערת ליבניץ היתה מיסדת על האמת. כי לשיטתו אותם הרגשות והנענועים הגופניים של „אני“ שלנו אינם עושים שום רושם בנפשנו, ואינם נוגעים לנפשנו כלל, ממילא נהיה מוכרחים לומר כי ההכרה העצמית שבנו היא טעות שאין דוגמתה: — וכן שיטת האוקזיונליזמוס שגם הגוף וגם הנפש אין להם שום פעולה עצמית והתייחסותם הוא רק בשלילה, ואך ורק מה שהאלקים יפעל בהם. גם זאת מן הנמנע, כי לשיטה זו גם העבירות שאדם עובר הן בגזרת השם. ובפועל שיטה זו הוא על דרך „אין אדם נוקף אצבע מלמטה אא“כ מכריזין עליו מלמעלה“. ואין הדבר כן, רק „הכל בידי שמים חוץ מיראת-שמים“: — וכן יכולים לילך ולשאל עוד: אם כאותם האומרים כי משעת פקידה ניתנה הנשמה באדם. נשמה הנלקחה מאוצר הנשמות, נשמה שלמה בתכלית השלמות, הרי ממילא מוכרח הילד ברגע זה שיעזב את רחם אמו להיות גמור ברוח כאחד הגדולים. והתכונות הנפשיות של האדם מוכרחות להיות בלתי משתנות מיום הולדו עד יום מותו? —

לכן עלינו לחפש אחרי השערה אחרת הטובה מאותן שדברנו פה. ועל ידה לפתור את השאלה העיקרית, כלומר, את האחדות והפעולה ההדדית של

הנפש והגוף. אמנם יכולים לפתור שאלה זו אך ורק על בסיס של המושגים מחומר וצורה שהם מושגי רפלקסיים ועתה השייכות של הנפש והגוף הוא כחומר וצורה. כלי הגוף הם בערך החומר, והנפש המשכלת היא כעצם הצורה. וזה הוא יסוד היחס ש בין שניהם. בתור חומר וצורה הם מאוחדים זה בזה. האדם הוא אמנם מורכב מגוף ונפש. אבל הוא מוכרח להיות נחשב בכל אופן למין טבעי אחד. זאת אומרת: ממורכב זה יצא מין טבעי הנקרא אדם. כי כן הדבר בחומר וצורה, משניהם יצא מין עצם אחד אשר בו יתגלה החומר בתור כח והצורה בתור פעולות (עשית הפעולה) ועצם זה שיתהווה, הוא מין אחד לגמרי, שונה מחומר וצורה: וזה הוא היחס בין הגוף והנפש ג"כ. הגוף והנפש אינם יכולים להיות נחשבים לטבעיים גמורים ומיוחדים בפני עצמם. כי אזמן הנמנע שיהיו מחוברים ומקושרים כל כך באחדות גמורה עד שיתהווה מין טבעי שלישי. אדרבה הם בפני עצמם הם טבעיים בלתי תמימים ומשלמים. נמצא שעל ידי מציאותם הם מסדרים זה לזה בכדי לקבוע מין טבעי מיוחד. טבעי אנושי. האדם:—

ההבדיל בין מין אדם לשאר מיני בעלי-חיים היא הנפש המשכלת. כי על ידה מפריש האדם את עצמו משאר בעלי-חיים אבל הכח החיוני באדם היא ג"כ הנפש המשכלת. כי ע"י התחברות הנפש המשכלת עם הגוף יתהווה האדם. דכתוב, "וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים. ויהי האדם לנפש חיה", וכן כשתפרד נפש המשכלת מהאדם, אז יפל לארץ ומוטל גולם וכאבן דומם, דכתוב, "תצא רוחו ישוב לאדמתו". ועתה הנפש משכשת מצד אחד לנפש משכלת ומצד אחד בתור כח החיוני. כי נפש אחת באדם וזאת היא "נפש המשכלת":—ראה בספר רבנו בחיי על התורה, וכ"ד, "וצריך אתה לדעת כי חכמי המחקר נחלקו בענין הנפש. יש מהם אומר שהנפש אחת ויש בה שלשה כחות, הכח המתאווה אשר לבעלי הנפש הבהמית, והכח הצומח אשר לבעלי הנפש הצומחת והכח המשכיל היא נפש החכמה, ושלשה כחות אלו הם נפש אחת. ויש מהם אומרים, כי באדם שלש נפשות שונות חלוקות זו מזו. הנפש החכמה לעצמה. והצומח לעצמה, והבהמית לעצמה וכו'. אמנם הכתוב הזה מוכיח כדעת האומרים שהנפש אחת ויש בה שלשה כחות ואינו נפשות שונות. לפי שגופו של אדם הראשון היה מוטל כאבן דומם. לא היו בו תנועות כלל. הוא שאמר, "וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה" ומיד שנפח באפיו נשמה זו, ויהי האדם לנפש חיה וכו'." (בחיי פ' בראשית).

ואם החומר פחות במדרגה בערך אל הצורה. בכל זאת שניהם הם נצחיים. ורק מה שיתהווה מחומר וצורה הוא חולף עובר ונכלה. וכן הגוף שהוא החומר והנפש שהוא הצורה שמשניהם נתהווה האדם, אדם שהוא בן-תמותה. ובהגיע תור האדם למות אז החומר יחזר לחומר הראשון. חומר היולי. והנפש המשכלת תעלה השמימה. אמנם הנשמה היורדת אל הגוף עדין איננה כל כך רוחנית שלא תוכל לבוא במגע ומשא ישיר עם הגוף. כי גם הנשמה עצמה צריכה התפתחות והתהוות. חזק ותקון. כי הלא כתוב "וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה. ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה". לנפש חיה ולא יותר. וזאת היא מדרגת

מדרגת נשמת ילד ותינוק, ורק אחרי כן כאשר אכל מעץ הדעת רק אז כתוב, הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע: - כתוב. ,ותחסרהו מעט מאלקים". במי הכתוב מדבר, במי שהיטיב ותקן את נשמתו שתבא להכרה שכלית. במי שהשתלם בנשמתו בהשגה האמתית לדבקה בחכמה העליונה. אבל אם נשמתו הולכת אחר עצת הגוף ונדבקת בתאוות חמירות, אז היא נדחת אחר הגוף וחשוב אל העפר כנפש הבהמה. כי בפועל הנשמה קודם יצירתה, היינו קודם שיורדת לגוף איננה עומדת עדיין במעלה גדולה ונשגבה, רק כשתעלה בידה להפך את אש החטא לאש קודש, החשך לאור והטומאה לקדושה, ולהרים עצמה ולהתדבק באורו העליון, רק אז היא תעלה השמימה לישוב בחיק אביה: -

פ"ב

ויאמר אֱלֹקִים יְהִי מֵאֲרֶת בְּרִקיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל
 בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה. וְהָיוּ לְאַתֶּת וּלְמוֹעֲדִים
 לַיָּמִים וּשְׁנִים.

תנועה טבעית תדירית ומחזורית שאינה משתנית אפילו במשהו, הוא קודם כל מחזור הארץ סביב השמש, וכן תנועת הארץ על צירה. המשך של תנועות אלו, תנועת הארץ המקפת את השמש, ותנועתה על צירה, הן משמשות לנו למדדה טבעית, ועל ידה אנחנו מחלקים את הזמן לשנים וימים. דכתוב, והיו לאתות ולמועדים לימים ושנים. וכן תקופת הלבנה סביב הארץ משמשת לנו ג"כ למדה טבעית. ואנחנו מחלקים על ידה את הזמן לחדשים, דכתוב, עשה ירח למועדים. ולחלק את הזמן לחלקים יותר קטנים, משמשים לנו מכשירים מלאכותיים, כמו שעוני-שמש, שעוני-מים וחול. ולחלקו ולמדדו בעוד יותר דיקנות, היינו ברגעים וסקונדים, על זה משמשים לנו שעוני-כיס ושעוני-מטוטלת: —

אבל מה הוא עצם הזמן? הזמן הוא ההתייחסות של „זה אחרי זה“. העולם החיצוני מראה את עצמו לנו בצורה של „זה בצד זה“ או בבחינת המקום. חיי הנפש שלנו עובדים בצורת „זה אחרי זה“ או בבחינת הזמן. כל העצמים נמצאים אפוא לפי מושגינו במקום, כל מארעות העולם החיצוני מתרחשים במקום ובזמן. אולם כל המארעות הנפשיים אשר עפ"י טבע מהותם אין להם תפיסה במקום, מתרחשים רק בזמן: — בשאלות הזמן התחבטו הרבה פילוסופים וכל אחד ואחד תיאוריה אחרת בידו. אבל אין פה המקום לדבר מזה באריכות כי אין זה מעניננו: —

בהתחשבות עם תוכן המסדר בזמן, יכולים להבדיל בין זמן לזמן. בין זמן במובן סובייקטיבי לזמן במובן אובייקטיבי. במובן סובייקטיבי הוא מצבנו אנו הפנימי, ובמובן אובייקטיבי הוא מהלך הדברים החיצוני. ועתה אם במובן סובייקטיבי יחשב הזמן לכל אחד ואחד לערך אחר. ולפיכך האמדת הזמן מנקודת-מבט זה היא רופפת מאד ואינה בטוחה כלל. לעומת זה במובן אובייקטיבי האמדת הזמן לכל אחד ואחד במדה שוה, מדויקת בדיוק גמור: — כבר אמרנו כי ההאמדה הסובייקטיבית של הזמן אינה בטוחה כלל, כי לפעמים יתארך רגע אחד וימשך לשעה שלמה, ולפעמים שעה שלמה לרגע אחד נחשבה. לפעמים ימהרו השבועות והימים במהירות אֵילֶה. ולפעמים יחלו בוחלנות השבֵּלוֹל. יסורים ומכאובים עושים את הרגעים לשעות. והשעות לימים והימים לשנים. למשל: כמה ארוכה שעה אחת של כאב-שנים. וכמה קצרות הן שעות רבות של משתה ושמחה. וכן כחוב, ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו פִּימִים אחדים באהבתו אותה: —

כשם שיש להמקום שלשה דימנסיונים. רוחב, עומק וגובה. כמו כן יש לזמן. עבר. הווה ועתיד. כי אם שתהיה מן הנמנע הידיעה ברגע זה שיש 2 שכבר קדם 1 ושיבא אחרי כך 3. לולא זאת לא תהיה אפשרית כלל הידיעה של הא-הווה וממילא ג"כ הידיעה של ההווה על כן יאמרו המשלים. „מהו הזמן? העבר? זה כבר איננו. העתיד? זה עדיין איננו. ההווה? עד שאתה אומר: הנהו! חלף זה ועבר! תוך כדי היותו הוא מסתלק“: — חשיבת הזמן יכולים להשוות במשל הידוע „לא לפי גודל מדת כל דבר יערך ערכו. גרגיר זהב יקר מאבן אמה על אמה“. כמו כן בזמן. יש שאיזה רגעים יקרים ממטמון. והרף-עין אחד משנה שלמה. „יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים מכל חיי עולם-הבא (אבות פ"ד) — מוכרח האדם לבא בשנים — אומר שויפענהויער — זאת אומרת לחיות שנים רבות כדי שיוכל לבוא להכרה זו לדעת עד כמה קצרות שנות חיי האדם: — עוד הוא אומר: כל זמן שאנחנו צעירים, חושבים אנו את הזמן לאין-סופי. ומשתמשים בו כאלו הוא בפעל אין-סופי, אבל כשנזקק, אז מתחילים לקמוץ אותו. וכשנגיע לימי הזקנה. מעורר בנו כל יום ויום ההולך מאתנו מין רגש הדומה לרגש זה שמרגיש החוטא על כל פסיעה ופסיעה בעת שיוליכוהו לגרדום: — הצעירים הולכים ההרה. לכן הם אינם רואים את המות. יען המות הוא בתחתית ההר בעבר השני. לכן הם תמיד שמחים וטובי לב. אבל בעת שאנחנו עוברים את הפסגה. אז אנחנו רואים בפעל את המות אשר עד עתה ידענו אותו רק מפי השמועה. ואז רצינות של תוגה תסיג גבול השמחה ורוח-תעלולים של ימי הבחרות. היא תדחה ותדחק אותה השמחה ותבא על מקומה ותתן חותמה על פני האיש ע"כ: —

אמרן ליה בנתיה דרב חסדא לר' חסדא, לא בעי מר נינום פורתא? אמר לה. השתא אתו יומי אריכו ונינם טובא, ר"ל יומי אריכי בקבר ונישן הרבה. אבל כעת בחיים חבל למאבד את הזמן שיקר מכל (עירובין, ס"ה) כי בפעל כמה קצר הוא הזמן בחיי האדם. הלא כמה הן שנותיו של אדם? שבעים שנה דכתוב „ימי שנותנו בהם שבעים שנה“, דל עשרים שנה שהן בבחינת הילדות, שנים שהן מלאות הלך נפש. ודעתו עדין לא התישבה עליו לבוא לידי החלטה ורצון. נשארו חמשים שנה. דל כ"ה דלילות, נשארו כ"ה שנה. דל הצטרפות הזמן של אכילה שתיה. מיני מחלות ושאר מקרים ומארעות שונים, נשאר מכל הזמן של חיי האדם מעט-מועיר; ועד כמה הזמן הוא בפעל חשוב בעיני האדם. יכולים לראות מזה, שבעת שהאדם שוכב על ערש דוי והמות עומד מראשותיו, אז מוכן הוא ליתן את כל אשר לו בשביל חיים של עוד שנה אחת. ולמרות כל אלה. אין קמצנות בזמן. ובני אדם מזלזלים בו יותר מדי. ומבזבזים אותו בלי מחיר ומאבדים בידים ממש: —

פ"ג

ר' חנינא סגן הכהנים אומר. הוי מתפלל
בשלושה שפ מלכות. שאלמ"א מוראה. איש את
רעהו חיים בלעו: (אבות פ"ג-מ"ב).

נלך ונחקר ונשמע איך חרצו גדולי עולם משפט על האדם בכלל ואיך דברו על
אפיו ותכונת נפשו בפרט: —

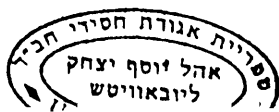
הקב"ה בכבודו ובעצמו אומר, כי רבה רעת האדם ומחשבות לבו רק רע כל
היום: — הנביא ישעיה קורא מתוך כאב לב, כפיכם נגאלו בדם
ואצבעותיכם בעון. שפתותיכם דברו שקר. לשונכם עולה תהגה, אין קורא בצדק,
ואין נשפט באמונה. בטוח על תהו ודבר־שוא. הרו עמל והוליד און. רגליהם לרע
ירצו. וימהרו לשפך דם נקי. מחשבותיהם מחשבות און. שד ושבר במסלותם. ותהי
האמת נעדרת וסר מרע משתולל: — הנביא ירמיה מתוך צער ויאוש נורא הוא ישא
בכי ונהי וקורא, מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם.
כי כולם מנאפים עצרת בוגדים כי כל אח עקוב יעקב. וכל רע רכיל יהלך ואיש
ברעהו יהתלו. ואמת לא ידברו. למדו לשוננים דבר שקר. בפיו שלום את רעהו
ידבר ובקרבו ישים ארבו: — וכן קורא הנביא הושע לאמר, ריב לה' עם ישבי
הארץ. כי אין אמת ואין חסד ואין אלהים בארץ. אלה וכחש. רצח גנב ונאף
פרצו, ודמים בדמים נגעו: — חז"ל משוים את האדם לדגי הים שאחד בולע את
חברו בלי רחם. אמר ר' יהודה אמר שמואל, מ"ד, ותעשה אדם כדגי הים, למה
נמשלו בני אדם לדגי הים? מה דגים שבים הגדול מחברו בולעו, אף בני אדם.
אלמלא מוראה של מלכות הגדול מחברו בולעו. והיינו דתנן ר' חנינא סגן הכהנים
אומר, הוי מתפלל בשלומה של מלכות. שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים
בלעו (ע"ז ד') במדרש שמואל על אבות אומר, איש את רעהו אפילו לאוהבו
אשר כנפשו והוא רעו ומיודעו אשר יחדיו ימתיק כל סודותיו. אלמלא מוראה
של מלכות היו בולעים זה את זה: — ור' משה אלשקאר ז"ל אומר שהאדם עוד
גרוע מדגי הים, כי דרכי הדגים שהגדול בולע לקטן, אמנם לדג השוה לו אינו
בולע. ואנחנו אפילו איש את רעהו. כלומר את האדם השוה לו חיים בלעו: —
רייבל אומר לעולם יהיו כל בני אדם בעיניך כלסטים (ד"א כ"ה) ר' יהודי בר
פזי מתאנח על רעות העם ואומר. הן נקרא ולא נבעת: לטובה: (פ"י לצרכי
המשכן). כל נדיב לב נתנו רק נדיבי לב. לרעה: (פ"י למעשה העגל), ויתפרקו
כל העם: לטובה: (פ"י במתן תורה), ויצא משה את העם. לרעה: (פ"י בשלוח
המרגלים), ותקרבו אלי כולכם. לטובה: אז ישיר משה ובני ישראל. לרעה:
ותשא כל העדה את קולם (ירושלמי, שקלים): — וכן דעת חז"ל על אדות הצדק
והמשפט של בתי־דינים. אמר ר' אלעזר בן מלאי משום ר"ל, מ"ד, כי כפיכם
נגאלו

נגאלו בדם ואצבעותיכם בעון. שפתותיכם דברו שקר לשונכם עולה תהגה. כי כפיכם נגאלו בדם, אלו הדיינים. ואצבעותיכם בעון, אלו סופרי הדיינים. שפתותיכם דברו שקר, אלו עורכי הדיינים. ולשונכם עולה תהגה, אלו בעלי דינים (שבת נ"ד): — בן סירא אומר. כחיה לחיה כן האדם לאדם, כשלוש שחל עם כלב, כן שלום עשיר עם רש. כטרף אריה פראי מדבר, כן הדל מרעה לעשיר. כנשא מואס בשפל כן העשיר בדל. ע"ד אומר. נפת תטופנה שפתותיו ובקרבו מתנכל להשחיתו. כי יקרן אסון יקדם ראשון פניך כעוזר, וחחת עזר יסופך עקב: (בן סירא, יב"ג) אברבנאל אומר שבני אדם עוד גרועים מחיתי טרף, וכ"ד האנשים: אוהבים זה לזה בטבע ובפרט אותם שהם ממשפחה או שבט אחד, או מארץ אחת, אבל אינה האהבה כל כך קימת ואמתית כמו בכעלי-חיים. כי היותר חזקים ואכזרים שבכעלי-חיים לא יזיקו את בני מינם. האריה לא יטרף אריה, והנחש לא ישיך נחש. אבל האנשים מקבלים היוז והריגות זה מזה יותר ממה שיקבלו מכל בעלי החיים, ושאר הדברים שבעולם ההפכים להם, כי השנאה והתגר והכח האנושי ימיתו אנשים יותר ממה שימיתום כל שאר הדברים מקריים וטבעיים (אברבנאל, הויכוח צד י"ג): —

הפילוסוף והפייטן ר' שלמה אבן גבירול כותב, מי שהוא חושב טוב על בני אדם אינו מבין עניני הזמן: —

ועתה נשמע ג"כ דעת החכמים מחכמי או"הע: — דוסטויבסקי בספרו, חלכאים ונדכאים- (ערנידריגטע אונד באליריגטע), שם בפי הנסיך לאמר: לו יהיה באפשרי ויוכל להתרחש שכל אחד ואחד מאתנו יגלה את כל סתרי פנימורו לבבו, הכל בלי שום בישנות, ולא רק זאת מה שיתביש לספר ולומר לפני מבחר ידידי. כי אם אפילו זאת מה שלא יעז אולי להודות ולהתודות לעצמו. אז תעלה צחנה נוראה בעולם שאנחנו כלנו נחנק בה: — ועל דרך זה אומר חכם אחד: לו היו מזימות בני אדם גלויות לעינינו כפרצופי פניהם, לו יכלנו לראות בכל עת מצפונות מחשבותיהם כמו שנראה ע"י קוירינטגין מסתרי גויותיהם. אז היה קם איש באחיו, איש באשתו, אז היתה יד כל בכל. וחברת האדם לא יכלה להתקיים אף רגע אחד: — החכם געטהע אומר: מה הוא האדם? מעי חלול, מלא פחד ותקוה-רחמנא לצלן! — הפילוסוף שופענהויער אומר: כשם שגוף האדם מכסה בגדים, כן נפשו מכסה בשקרים. דבריו מעשיו וכל עצמותו משקר. ואך דרך מעטפה זו יכולים לפעמים לראות את מחשבתו האמתית כמו שיכולים לראות את תבנית גופו דרך בגדיו. — עוד אומר: מאמין אני יותר לאותות החבה שיביע לי כלבי הישר בתנועות זנבו. ממאות אותות האהבה והכבוד של מיודעי ומכירי: — שופענהויער הבין שכל אדם נכון להרוג את רעהו אפילו רק בשביל צורך קל. כמו לקחת מן האדם את שמנו כדי למשוח בו את מנעליו: — אנחנו רואים — אומר שופענהויער — כי בני אדם חכמים ונבונים תמימים וישרים על פי הרוב הם נופלים בידי השוטים והרמאים, ובמלחמות הקיום על פי הרוב לא יצליחו, כנגדם בני אדם פשוטים שאין בהם לא תורה ולא חכמה, רמאים למחצה, הם עושים חיל. והם המנצחים במלחמות הקיום. מדוע? יען כי החכמים התמימים והישרים

יחשבו

יחשבו שכל בני אדם הם כמותם, ר"ל שהם כולם חכמים, כולם גבונים, כולם תמימים וישרים ממילא הם מתקנים דרכיהם על פי השקפה זו, והולכים אחר אור מתעה: לכן הם נכשלים. כנגדם השוטים והבורים הרמאים והצבועים, גם הם יחשבו שכל בני אדם הם כמותם, ממילא הם מתקנים דרכיהם על פי שיטה זו לכן הם מצליחים: — עור הוא אומר: על האדם לדעת כי $\frac{5}{6}$ מכל אנשי התבל הם כל כך שפלים ונבזים עד שכל מי שאינו מוכרח לבוא עמהם במגע ומשא, טוב לו להתרחק מהם ומחברתם; ואם יתרחש לפעמים שיבא האדם בחברת בלתי מכרים ויראה לתמיהותו, כי הם מדברים בהשכל ודעת ופיהם מדבר בשבח מדות טובות בשבח של צדק ומשפט, חסד ורחמים, ומתנהגים בכלל בנמוס ודרך-ארץ, אז לא יבא לטעות ולחשב שכן הוא הדבר בפועל, רק עליו לדעת כי הטבע אינו כהפיטנים ההדיוטים שבעת שהם באים לתאר שוטה נבל ורמאי. דם עושים מלאכתם רמיה, שכל אחד יכיר מיד שהוא שוטה, נבל ורמאי. הטבע עושה מלאכתו כהפיטנים הגאונים, כמו שקספיר או געטעה, ואם הוא ממציא איש משחית, השטן בעצמו, אבל בזמן שהוא דובר ומוכיח, אז תמיד הצדק אתו, וכולם מוכרחים להודות ולומר שכן היא האמת, כן נאה וכן יאה. אוי לו למי שחושב כי רק מי שקרנים במצחו הוא השטן, ורק מי שצלצלים בצוארו הוא הכסיל. אז יפל בידם באין מציל: בני אדם מתנהגים כלבנדה, המראה תמיד את הצד המזהיר ע"כ: — המשורר היוני אריסטופאנס כתב לאמר "הה! אתם בני אדם הממששים כעור באפלה, דומים לעלים ביער". נגסים חדלי-אישים ואין-אונים. יצר מחמר כעין דמיון-חלום של דמות צללים, אתם זבובים בני-יומם שדודי-כנפים. בריות נעלבות ונרקבות: — חכם אחד אומר, "בני אדם הם מתקיימים לתכלית זו. דענוי ולצער איש את רעהו, ולרצח זה את זה, כן היה מאז ומעולם, וכן הוא, וכן יהיה לעולמי עד": — ועל דרך זה אומר געטעה: למן היום שיש הסטוריה, בני אדם הם מענים ומצערין זה את זה, ורצחו איש את רעהו, ובודאי הם יתנהגו כן כל זמן שתהיה הסטוריה בעולם: — יכולים לומר כמעט בלי יוצא מן הכלל שכל מטרותיהם ושאיפותיהם של בני האדם הן להבנות מחורבנם של זולתם. כי טבע האדם הוא טבע החיה. בזמן שיוכל הוא להשתחרר מאימת מוראה של הממשלה, מתהפכים ומשתנים אפילו המעולים שבהם לחיות טורפות. האדם שואף ומתאודה להרע להשחית ולחבל: — סאלוויאנוס מאססיליענוס שחי בימי הקיסר וואלענטיניאן, היה אומר: אצל הצרפתים אינם נחשבים שקרים ושבועות שוא-ושקר לחטא ולמדה רעה כלל. רק כדבור בעלמא. והצרפתי מונטאיגנא מוסיף על זה לאמר: "בימינו נחשב זאת כבר למדה טובה". — פרידריך הגדול קרא להמון בשם, החיה הרעה בעל פיות רבים וחסרת עינים: — שלש מיני עריצות הן. — אומר אוסקר ווילדע, — עריץ המושל על הגוף ומתנהג עמו בעריצות. עריץ הרודה בנפש ומדכא אותה. עריץ המושל ורדה בגוף וגם בנפש: הראשון הוא המלך, השני הוא האפיפיור, השלישי הוא העם: — בני אדם בכלל. — אומר חכם אחד. — חוץ מאיו בני עליה שהם מעטים, הם רעים וחטאים. הפראים אוכלים זה את זה, והמנומסים מרמים זה את זה, המלחמות בכלל הן לא יותר מעשק גול וחמס. בימי קדם היו המנוצחים נעשים עבדי עולם. וכעת בזמן הציביליזציה הוא קנס-המלחמה, והמנוצחים

והמנוצחים מוכרחים לעבוד ימים ושנים עבודת פרך לשלם קנס-המלחמה: — רעות וידידות—אומר חכם אחד—הן מהדברים המוטלים בספק. וקשה להחליט אם הן במציאות בכלל. עוד אומר: על החכם לשמר עצמו מלבוא להוכיח את בני האדם על טפשותם ואולתם, יען כי גם אם אלף שנה יחיה, לא יספיק. עוד אומר: אין לך ברירה, בן אדם! ומוכרח אתה לבחר באחת משתי אלה. או בדידות או נבלות, זאת אומרת, או לחיות בין בני אדם ולהיות נבל כמותם. או לילך בדד וגלמוד בעולם, כלל גדול בחברת בני אדם: רע-הלבב, לו השלטון, ואיש נבל וכסיל, לנכבד יחשב: — מספרים שפעם אחת אמרו לו לדיוגנס הקיניקי שאנשי העיר קֶרֶנֶט דברו בשבחך, אז הוא תמה יתמה ושאל „איזה דבר רע עשה שאנשי העיר ידברו בשבחך?—הראיתם פעם בית-היוצר?— שואל אנאטול פראנס — הכלים היוצאים מידי היוצר רכים ובמהירות זה אחר זה. אבל רק מועטים עולים יפה כל כך עד שיהיו כדאים להטפל בהם ללבנם ולשרפם באש. העודף שהוא הרוב, חסר. ערך הוא לגמרי, וראוים הם רק להשליכם ולזרות הלאה, כמו כן הוא כל העולם כולו. בין כל יושבי תבל נמצא רק אנשים מועטים החיים חיי-אמת. וכל השאר, הרוב, הם לא יותר מכלי-יוצר רכים חיים חיי מדומה: — אדם מיצקיוויטש, המשורר היותר גאוני של הגזע הסלבי, בהרצותו בשנת 1840 (בקוללעניע דע פראנס), הוא תמה יתמה וישאל על סבת חביבותו של „אֵיבֶן האכור“ (מלך רוסי) על יושבי ארצו. ובמותו לא רק העם התאבל עליו אבל גדול וכבד, אלא גם המשפחות האלו שהוא התאכזר והביא כליון עליהן. גם הן התאבלו ועצבו עליו מבלי להתנחם?— וכדי שידע הקורא עד כמה גדולה היתה אכזרותו של רשע-עריץ זה, אני אביא כאן איזו תמונות מאכזריותו לדוגמה: — „במעללי יתנכר נער-כשהיה ילד, היה משתעשע בצער בעלי חיים. היה מנקר עיני צפרים. או חתך כפתיד של כלבים קטנים. והתענג לראות בצערם, וכאשר היה נער בן שבע-עשרה, כבר נעשה שד-שחת. ולהסיח את דעתו ולשם שעשוע היה רוכב על סוס בחוצות מוסקבה. רוע חיש כמשוגע, ורמס ברגלי סוסו כל זקן, אשה וטף שפגש בדרכו וישמח לשמוע את נאקתם וזעקת-שכרם: וכשנעשה לאיש, נעשה רשע-עריץ. מקל של שן היה תמיד בידו. בראש המקל היה כפתור גדול, ולא פעם אחת הרג בו איש וקצה המקל היה חד ושנון. וכאשר בא לפניו איזה אדם בשליחות, או פגש באחד משריו ודבר עמו, היה נותן רשע-עריץ זה את קצו החד של מקלו על רגלי חברו, ובכל כחו סמך עצמו על ראש מקלו עד שנקב את רגלו וקצה המקל ירד עד לארץ, ושלוש פעמים אוי ואבוי למי שיעיז לזעק או להראות פנים של צער ומכאב, אז אחת דתו להמית מיתה משונה:—אוהב לצון היה, אבל גם זאת עשה באכזריות שאין דוגמתה. למשל: לשם לצון היה נוסך כהל על זקן הגבירים היושבים עמו בסעודה והדליק אותם: וכשם שמרוב יראתו לאלהיו היה בעצמו מצלצל בפעמוני מגדל-הכנסיה, כמו כן היה הוא בעצמו החלין להרג כידו ממש, בראש מקלו שבידו או בסכין שבחגורו: וכן אכזריותו בעת שחנה על עיר „נֹבֶגְרוֹד“ שהרג וזבח אנשים נשים וטף, ועשה ממנה ומסביבתה תל עולם. אומרים כי יותר ממאת אלף איש נגועו (עיר זו לא היתה ארץ נכרית ויושביה היו רוסים אמיתים, והם לא חטאו נגדו. רק מתוך רשעות ואכזריות עשה מה שעשה.

שעשה): ולעילא מכל, כאשר הוכיח אותו בנו הבכור יורש־העצר על אשר רצה לאנס את אשתו, עמד האכזר ודקר את קצו החד של מקלו ברקתו וימיתהו: — ועתה נחזר לעניננו ונשמע תשובת מיצקיעוויטש על שאלת חביבות האכזר על עמו: המון־העם, — אומר המשורר מיצקיעוויטש, — ישאף לאכזריות, ואוהב חזיונות של דם ואש, ההמון הוא בלתי־מסוגל לכבד ולהוקיר שום כח אם הוא איננו כח של כליון ואבדן, ההמון יתלהב על נבלות ודברי בליעל: ע"כ.

כל המתכונן בכני אדם, במעשיהם ותהלוכותיהם, ויחדר לתוך תוכה של נפשם לראות רגשותיהם ומחשבותיהם, לא ימצא עונג כלל, כי נגע צרעת יתגלה לפני עיניו. קודם כל התאווה לכסף, האוהב יבגד באוהבו בשביל הכסף; הבן באביו, העבד באדוניו, האשה בכבודה ובצניעותה, ומוכן כל האדם להוריד את כל העולם לאבדון, רק לשם הבצע ולצבור הון: הנגע השני היא אהבה־עצמית. היא מעוררת גם עיני הטובים עד שאינם מבחינים עוד בין טוב לרע, ממילא כל האמצעים כשרים להם, וכל הדרכים ישרים להם ובלבד שיגיעו למטרתם. — תכונה נפלאה ביצר לב האדם: כל זמן שהוא חלש ורפה, הוא דורש בשבח אהבת הבריות וחרות מחלטת, הוא דורש סבלנות, אמת צדק ושלום, ואך הוא מרגיש את עצמו חזק והשלטון בידו, הוא ישכח מיד בכל אותם הדברים הטובים והיפים, ומתנהג בכח זרוע ורודף את חבריו חנם. למשל: "רובעספיער" בעת שהממשלה היתה ביד המלך, היה דורש במפגיע לבטל עונש־מוות. ואך הגיע הוא לממשלה, מסר בעצמו לגרדום יותר מאלף ותשע מאות איש: — בכלל דרכי בני האדם להרוס ולכלות ולהניח אבני נגף על דרך חבריהם, ולפרש פח ורשת לרגלי כל אדם, שנאה עוורת, נקמה וקנאה, ושחוק הוא בעינו לפשט את עור חברו ולמוצץ את דמו, שנאה קנאה ורדיפות אחר הכבוד, תאוה חמדה ופריעות מוסר, נוקם ובעל חמה, ולהתנהג בערמת נחשים ולבלוע את כל בני מינו בשביל מלוי התאוות, ועל פי הרוב הוא מכסה פשעיו בשמלת הצביעות, הוא לוחץ את החלש ומדכא את נפשו, אוכל את פרי עמלו, ואומר כן נגזר עליו מן השמים, או מזלו הרע גרם לו כל זאת, ולפעמים הוא מרמה גם את עצמו ויחשב בפעל כי הוא עובד לטובת החברה האנושית, או עושה נחת־רוח להבורא, בעת שהוא עושה את החכמה רמיה, התבונה נבוכה, והשכל לריק:

פ"ד

וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ, וכפ יצר
מחשבת לבו רק רע כל היום, וינחם ה' כי עשה
את האדם בארץ ויתעצב אל לבו:

אֲנִי לֵה לְאוֹתָהּ עִיסָה שֶׁהִנַּחְתוּם מֵעִיד עֲלֶיהָ שֶׁהִיא רָעָה (מִדְרַשׁ תְּהִלִּים ק"ג).
בּוֹרְאוֹ מִגְּנוּ וּמִי מִשְׁבַּחִי, בּוֹרְאוֹ יִתֵּן בּוֹ דּוֹפִי וּמִי מִקְלָסוֹ, אֲלֵא מְכוּעַר הוּא
וּמֵאוֹס: — בְּכָל מָקוֹם שֶׁנִּפְנְהָ, נִרְאֶה אֶת רַעוֹת הָאָדָם כִּי רַבָּה הִיא. לְמִשְׁל: הַקְּבִיָּה
בְּרָא אֶת הָאָדָם. הִרְאִשׁוֹן יִשְׂרָאֵל וְהִתְקִינוּ יָפֶה מְכַל יִצְרִי כִפּוֹ עִם כַּח הַרְצוֹן וְהַבְחִירָה
אֲשֶׁר אֵין דּוֹגְמָתָה בְּנִבְרָאִים אֲחֵרִים, עַד שֶׁהִמְשׁוֹרֵר הָאֱלֹקִי אוֹמֵר, וְתַחֲסִרְהוּ מֵעַם
מֵאֱלֹקִים, וְיִקַּח אוֹתוֹ ה' וַיִּנַּחְהוּ בִּגְן-עֵדֶן, גֵּן יָפֶה וְטוֹב, נַחֲמַד לְמִרְאָה וְטוֹב לְעֵינַיִם,
וְהַכֶּרֶת תּוֹדָה מִצַּד הָאָדָם עַל כָּל הַטּוֹב הַזֶּה הִיא שֶׁעָבַר עַל דְּבַר ה' וְאִכַּל מִן הָעֵץ
אֲשֶׁר נִצְטָוָה לִבְלֹתִי אֲכַל מִמֶּנּוּ: — לֵקֵן אֶחָד וְהִבֵּל שְׁמוֹ, וְהִיא בְּהִיוֹתָם בְּשִׁדָּה,
וְיִקַּם קֵין אֶל הָבֶל אָחִיו וַיְהַרְגֶהוּ: — מִשֶּׁהָ נִתְּגַדֵּל בַּפִּלְטִין מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וְהִיא נִחְשָׁב
לְבֵת פֶּרַעַה לְבֵן, בְּכָל זֹאת לֹא שָׁכַח אֶת אָחִיו הָעֲלֻבִּים וְהָאוֹמֵלִים, הוּא יֵצֵא אֶל
אָחִיו לְרִאוֹת בְּסִבְלוֹתָם, וְאֵךְ רָאָה אֵיךְ אִישׁ מִצְרִי מָכָה אִישׁ עִבְרִי, מִיד חֶרֶף נִפְשׁוֹ
וְהָרַג אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֶהוּ בַּחֲלוֹל, וְהַכֶּרֶת-תּוֹדָה מִצַּד אָחִיו הִיא מֵה שֶׁהֶעֱזִיז פְּנִיָּהּ
לֹאמֹר לוֹ, מִי שְׁמִי, וְעַל יָדֵם נִודַע הַדְּבַר לְפֶרַעַה, וְהִיא מוֹכֶרֶת מִשֶּׁהָ לְעֹזֵב אֶת
פִּלְטִין הַמֶּלֶךְ וְלִבְרַח וְלִהְיוֹת נִוֹדֵד בָּאָרֶץ נִכְרִיָּה: — דּוֹד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנִּלְחַם כָּל
יָמָיו לְטוֹבַת עַמּוֹ וְאַרְצוֹ, וְהִרְחִיב אֶת גְּבוּל מַמְלַכְתּוֹ וְהַגְדִּיל אֶת שֵׁם יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ
עַם סְגוּלָּה, הוּא לֹא תִּהְיֶה כִּשְׂאֵר מַלְכִּים, רַק יֵצֵא בַּעֲצָמוֹ לְמַלְחָמָה, וְלֹא פֶעַם אַחַת
הִיא כִּפְשָׁע בֵּינוֹ וּבֵין הַמּוֹת, עַד שֶׁעָבְדִּיו יִרְאוּ שֶׁלֹּא תִּכְבֶּה נֵר יִשְׂרָאֵל (ש"ב כ"א),
אֲבָל כֹּאשֶׁר אֵךְ נִרְדֵּף מִבְּנוֹ אֲבִשְׁלוּם, וְכֹאשֶׁר הֵלֶךְ בְּגוּלָה יַחַף וְחִפּוֹי רֹאשׁ, זָרְקוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַחֲרָיו אֲבָנִים וְקִרְאוּ לוֹ: אִישׁ הַדְּמִים בְּלִיעַל: — בֵּר כּוֹכְבָא, שֶׁר־
עֲקִיבָא קָרָא עֲלָיו אֶת הַמִּקְרָא, דֶּרֶךְ כּוֹכֵב בִּיעֲקֵב־י, הוּא גֵרֵשׁ אֶת נִצְיָב רּוֹמָא
טוֹרְנוֹסְרוֹפּוֹס עִם כָּל גְּדוּדָיו, גַּם פּוֹבְלִינוֹס מֵאַרְסִילִיוֹס נִצְיָב סוֹרִיָא אֲשֶׁר בָּא עִם חֵיל
גְּדוֹל לְעֹזֶרֶת הַנִּצְיָב טוֹרְנוֹסְרוֹפּוֹס, גַּם הוּא נִצֵּחַ עֵי הַגְּבוּר בֵּר כּוֹכְבָא, וַיֵּצֵא כְּשִׁידוֹ
עַל רֹאשׁוֹ, וְשִׁלֵּשׁ שָׁנִים הָיָה שְׁלוֹם בָּאָרֶץ, אֲבָל, כְּמוֹכֵן, לֹא בְּכָל יוֹמָא מִתְרַחֵשׁ
נִיסָא שִׁיפְלוּ רַבִּים בִּיד מַעֲטִים, וְכֹאשֶׁר שִׁלַּח אַנְדֵּרִיאָנוֹס אֶת שֶׁר צְבָאוֹ, יוֹלִיוֹס
סִינִיורוֹס, עִם חֵיל רַב לְהִלָּחֵם כְּנִגְדּוֹ, נִכְבְּשׁוּ הָאָרֶץ וְכָל הַמִּבְצָרִים לְפָנֵי חֵיל רּוֹמָא,
וְהַגְּבוּר בֵּר כּוֹכְבָא מֵת כִּשְׁחִרְבוֹ דְּבִקָּה אֶל יָדוֹ וְסִבֵּל עַל רַעֲיוֹן גְּדוֹל וְקִדּוּשׁ;
וְהַכֶּרֶת תּוֹדָה לְהַגְּבוּר הַזֶּה מִצַּד בְּנֵי גִילּוֹ הִיא, שֶׁטִּבְעוֹ אֶת שְׁמוֹ לְשִׁמְצָה וְקִרְאוּ לָהּ
בִּין כּוֹזִיבָא: — הַרְמִיָּם שֶׁהִיא גְּדוֹל מְכַל וְעֵנִי מְכַל, אָדָם עֲלִיוֹן זֶה שֶׁעֲלִיוֹ נֹאמֵר
שְׁמִימוֹת מִשֶּׁהָ עַד מִשֶּׁהָ לֹא קָם כְּמִשֶּׁהָ, אֵח, יְדוֹ הַחֲזָקָה וְאֵת, הַמּוֹרָה הַגְּדוֹל
אֲשֶׁר עָשָׂה לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל, וְתוֹרָה-שְׁבַע-לִפְנֵי נַעֲשָׂתָה עַל יָדוֹ לְקִנְיָן הָעַם, וְסִפְרָה
הַקִּלְסָה

הקלסי „מורה נבוכים“ שהאיר את עיני הגולה מאות בשנים ושהיו אבן הפנה לכל הספרות העתיקה שלנו, שממנו שאבו הרבנים החוקרים והדרשנים: והכרת תודה מצד בני גילו היה, שדברו סרה עליו, ועל ספריו השליכו שקוצים עד שמסרו את ספריו ליד הכומרים להעלותם על מדורה, ועל מצבתו כתבו „ר' משה מיימון מוחרם ומין“: —

ועתה אם בארזים נפלה שלהבת, אם בעם הנבחר כך, בעם... על אחת כמה וכמה: ואם נביט בסקירה בהיסטוריה של העמים, נראה שלשלת ארוכה של קנאה ושנאה, חמס ועושק, דם ורצח, טבח והרג ואכזריות ואבירות לב, וכל אותם הטובים בין העמים שקמו למחות ולמנע ולהפריע את החמס והעושק, נרמסו מרגלי הצבועים המטעים ומאבדים את העם: למשל: העם היווני אנסו את סוקראטס לשתות את כוס הרעל, אנסו את אריסטוטלס לברח מאתונה, פיטאגוראס נמלט על נפשו מחמת בני אתונה, את אנאכסאגוראס שמו בבית הכלא ואנסו היה לנוס מאתונה, גם את תיאודורוס, וגם את דיוגניס מאפילוניה רדפו עד חרמה: — וקריסטופור קולומבוס שנסע למצא ארץ פליאה, וגלה עולם חדש — „אמריקא“ — במה שלמו לו בני גילו בשבוב לביתו? בזה שנאסר בכלי-ברזל, ויחבשוהו בבית-האסורים, ואימו עליו בעונש-מיתה, ורק על פי נס נצל ממיתה משונה. מודח ומנודה, נשכח ונעזב הוא מת: — גלילעאוס הפיסיקאי והתוכן שקנה לו שם עולם, בעל ההמצאה של המדחם (טהערממעטער בלעז) והמקרבת (פערנרוהר בלעז) מה היה שכרו? שהיה נרדף כל ימיו ע"י הכנסייה הקטולית שלא נתנה לו מנוחה לא בחייו ולא אחר מותו. האינקוויזיציה העלתה אותו לסוגף, הוא בלה סוף שנותיו בבית-האסורים ונעשה סומא בשתי עיניו: — יוהאניס גוטענברג בעל ההמצאה של בית-הדפוס, וכן ברנהארד פאליסטי שהמציא את הקדרות (קעראמיק בלעז) ותולדות קדומים (פאלעאנטולוגיע בלעז) וכן עדווארד יעננער, שגלה את אבעבועות-פרה, כולם נרדפו כל ימיהם; גם בתי משפט דלקו אחריהם, והיו ללעג ולקלס בעיני העם, ומתו מתוך עניות ומתוך מחסר נורא: את מיכל סערווענטוס, שהיה הראשון שאמר כי הדם יזל מחדר לב הימיני לחדר לב השמאלי דרך הראה, את מיכל סערווענטוס זה שרפו באש: — סאוואנארולו, איש מצוין זה שפרש עצמו מכל תענוגי עולם-זה, שהקטיר את חלבו ודמו, הינו ואונו על מזבח אהבת הבריות והטיפף כל ימיו מוסר לעם; איש מצוין זה נדון למיתה משונה ע"י האפיפיור אלכסנדר השישי שהיה זולל וסובא, נואף במדה היותר מכוערה ומגונה, מקודם העלתו לסוגף הידוע שהיה עוד קשה ממיתה, אחרי כן תלו אותו, ולסוף שרפוהו באש: — לאוואַזיער, חוקר-הטבע היותר מצוין, שברא את יסודות החימיה והפיזאולוגיה הכללית, שמו נודע לתהלה במדעי-הטבע, לאוואַזיער זה נתלה ברחוב בעיר פאריז. הפילוסוף הידוע דעסקארטס אנוס היה לנוס מארצו ומת בנכר, וכן הסופר וויקטור הוגא, אנוס היה לחיות למעלה מעשרים שנה בגלות. הסופר הספרדי קערוואנטעס בלה יותר ממחצית שנותיו בבית-האסורים, גופו המת של המשורר הצרפתי המצוין מאליער נשלך למקום מפשט גבלות: — אוליווער קרומוועללס, אדם גדול זה, שחי בשנת 1628, שבחרב פיפיות בימינו ותרבות רבת צדדים בשמאלו, נקה וטהר את ממלכת אנגליה מרשעת וזהמת המלך קארל הראשון ויועציו

ויועציו סטראפפורדס וההגמון ללוי, גם בארץ-אירים וארץ-הסקוטים עשה משטר וסדר והפיץ תרבות בין העם, והכל בלי שום פניה, וראיה לדבר: כאשר בשנת 1657 אמר בית-המורשים ליתן כתר מלכות בראשו, דחה הוא זאת בשתי ידיו: מרגלא בסומא דאוליווער: רוצה אני שכל איש אנגלי יעורר פחד ואימה וגם כבוד ויקר, כמו איש רומאי בזמנו. ובפעל עלה זאת בידו, הוא נצח את כל שונאי ואויבי ארצו, דגל ארצו התנוסס בתרועת נצחון על כל ימי התבל: — והכרת תודה מצד עמו היה, שהעלו את גופו המת, שכבר נרקב למחצה, מקברו, וגם עצמות אמו הישרנית ובתו ברידגעט שהיתה חביבה לו מכל, גררו אותם למקום המשפט ותלו אותם על העץ. זה הוא הגמול וזה הוא שכרם של האנשים הטובים והישרים והמצוינים שבאנושיות, שהקטירו את חלבם ודמם על מזבח הרוחניות, העם ההולך בחשך וזרק אבנים במטיביו והורג את המצוינים שבהם, כן דרכו מאז וכן גם עתה וכן יהיה לעולמים: —

לרשעות בני אדם תסתפחנה תמיד עוד טפשות וסכלות, כי שמים לרום וארץ לעמק וכסילות בני אדם אין חקר! כשם שהתרנגול ידמה בנפשו שהשמש יזרח בכל יום רק לתכלית זו לשמוע אותו קורא. קיקיריקי! והוא מוקיף את כרבלתו וקורא בנאון: קיקיריקי! כמו כן חושבים גם בני אדם כי השמש והירח והכוכבים נבראו רק לשמש עבורם למזלות, ועשו מזה חכמה כביכול הנקראת איצטגנינות (1): — לכל אדם יש ההכרה והנטיה מלדה שהוא מרכז העולם, וממילא כל העולם כולו לא נברא אלא בשבילו וכל יושבי חלד אנשים ונשים לא נבראו אלא לצוות אותו. למשל: אם יקרה לאדם איזה מקרה רע, לא יעלה על דעתו לחשוב ולומר כי הוא בעצמו אשם בדבר, וסכלותו ענתה בו על דרך הרעותי את מעשי, רק מגלגל את אשמתו על אחרים או על מזלו הרע, ומהבטוי הרגיל אצל בני אדם יכולים לראות איך האדם יחשב את עצמו למרכז העולם, כל דבר קל-ערך שיקרה לו הוא מהפך אותו למארע הנוגע לכל העולם כלו. למשל: אחד רמה אותו, אז הוא אומר: כל העולם כולו מתרעם על רמאות זו, הוא עשה עסק טוב שכל העולם מתקנא בו, ילדו טוב ויפה שכל העולם מודה זאת. כל שטות שתתרחש לו, ידמה לו שכל העולם ירעש על זה וטבע האדם לעשות ממארע קל ערך, דבר הנוגע לכל העולם: — וכן במזג-האוויר: בני אדם בכלל אינם שבעים רצון ממזג-האוויר. בקיץ הם אומרים החם קשה מנשוא, האוויר עד להחניק, בחורף הקריר עד לגוע, ואם הקיץ יבש, הם צועקים: אסון! שנת בצרת תהיה, ואם הרבה גשמים ירדו, אז הם מתלוננים ואומרים ארבות השמים נפתחו, אם לא ירד שלג

(1) האצטגנינים אומרים כי השמש והירח והכוכבים כולם משפיעים על עת הולדה, ממיצא מצד ההגיון מוכרח להיות, שכל תאומים שהורוסקופ אחד להם מזלם יהיה דומים אחד לשני בשויון מחלט, ואם נתחקה בחיי תאומים נראה את ההבדל הגדול והשנוי הבולט שבחיים. על פי הרוב לאחד חיים ארוכים ולשני חיים קצרים, אחד הוא מאושר והוא חי חיים של טובה וברכה, שש עושר וכבוד, והשני חיוו מלאים בושה וכלימה, זאת היא ראייה נאמנה ומכרעת שכל תורת האצטגנינות בנויה על קורי עכביש: — ח"ו לא האמינו באצטגנינות (ראה פסחים ק"ג: ירושלמי שבת פ"ו—ט') כי המאמין באצטגנינות מוכרח לספר בהשגחה, ועל אחת כמה וכמה בהשגחה פרטית: —

בחרף, הם מתאוננים לאמר: פלא! נשתנו העתים, חרף בלי שלג, ואם יורד שלג כדבעי, גם אז הם מתלוננים לאמר נפל שלג עד לקבר תחתיו, הם מדברים ומתנהגים כאלו הם עשו כתב־חזוה עם הרב־שע שהכל יהיה נעשה כרצונם: — כשם שאין פרצופיהם של בני אדם דומים זה לזה, כך גם אין דעותיהן שוות, אבל באולתם וטפשותם דומים הם דמיון גמור, כי אין חכם בארץ שלא יהיה לכל הפחות שוטה לדבר אחד: — מצרים היתה מדינה בעלת תרבות גבהה, מלאכת־הבנין, המוסיקה והציור היו מפותחים והיו עומדים במדרגה גבהה, גם החוקים והמשפטים היו מסודרים ומתקנים והכל על יסוד הצדק והיושר כמו שתאר לנו ההיסטוראי היוני דיאודורוס, וכן המצריאולוג לע פאג רענוף, בכל זאת נמצא במדינתם מנהגי טפשות וסכלות, המעוררים תמהון וגם צחוק, למשל: כל אחד תמה יתמה וישאל, האין אפשר שעם בעל־ציוויליזציה כמצרים יעריך ויקדש את האליל „אִפִּיס“ על דרך מגוחך כזה? האליל אִפִּיס הוא שור שחור אשר לדעתם נולד מפרה בתולה שנתעברה מקו־אור. שור שחור זה היה קדוש בעיני המצרים וחשבוהו לאל ממש, כשנולד שור כזה, מיד בנו לו במקום לדתו בית מיוחד, וארבעה חדשים רצופים זנו אותו בחלב, אחרי כן הביאו אותו בתרועה וקול ששון לעיר „מעמפִּיס“, שם הכניסוהו בהיכל של שני חדרים גדולים מפוארים מזהבים בזהב טהור, הרצפה שעליה ינוח השור הקדוש הזה, היתה מכוסה במרבדים יקרים, הרבה עבדים ושפחות עמדו לשרתו כמלך ממש, גם היכל מלא פרות טובות ויפות עמדו לתשמישו, וכן מעין מיוחד של מים חיים היה לו לשתית ממנו. את האלהות הראה עיי הורקילי למשל: אם אחד הושיט לו מאכל והוא לקח אותו מידו, סימן טוב, וכן להפך, וכדומה. מדישנה בשנה ביום הולדתו עשו יום־טוב גדול של שבעת ימים במשתה ושמחה, וורקו לכבודו לנהר נילוס שני ספלים, אחד של כסף ואחד של זהב, גם הקריבו קרבנות לפניו בדמות פרים אדמים בכל שבעת ימי החג: ואם התרחש שמת השור הזה, היה אבל גדול למצרים, הם חנטו ושמו אותו בארון יקר מאד והעמידו את ארונו במקדש „סעראפִּיס“. הטפשות שבטפשות היא, אם שור קדוש זה חי שנים רבות, אז כשהגיע לשנת העשרים וחמש לחייו, הרגו אותו והשקיעו את גופו המת באחת הבארות: — גם אלילה ושמה „באסט“ היתה למצרים. בבית מקדשה נקברו כל החתולים דומתים, כי החתול היה מקדש לה: — בעיני ההודי היה נחשב כל מי שאינו מבני בריתו לטמא, ההודי אינו אוכל שום מאכל שתגע בו יד נכרי, והנוגע בגופו יטמא אותו, לכן אם פוגש יהודי בהודי בשוק לאור השמש, היה מוכרח היהודי לישב על הארץ לבל יעבר ההודי בצילו ויטמא. ועתה נראה את מושג טהרת ההודי. כשבא ההודי לטהר ולקדש את עצמו, לא הלך לרחץ ולטהר את גופו במים חיים. רק לקח זבל וצואת פרה ומשח את כל גופו היטב חיטב ובשעת המשיחה היה מבטא את המלה המיסטית „אָאום“, שהוא סמל השלוש, אליל בראהמא, אליל וישינא ואליל סיבא: לפי אמונת ההודים נשמות אבותיהם מתגלגלות בשקצים ורמשים, וביחוד בזבובים, מטעם זה הם מכסים את פיהם ברשת שלא יבאו חלילה לבלע זבוב עם חלגול שבו: — עם הצורים, רוכלים חרוצים, הבונים בנינים מפארים, הכל בטוב טעם ודעת, עם שהמציא את תולעת ד־שני ואיגמן כרמיל וחלזון, ומלאכת הצבע הביאו למדרגהגדולה, וכן במלאכת הזוכית עשו

עשו נפלאות. עם חרוץ וחכם זה עבד לשקוף מלך ושרפו את בניהם באש לכבוד אליל זה: — הכשדים, עם חרוץ וחכם שהצטין בחכמת האסטרונומיה. הם נצחו את מלכות אשור ויכונונו את מלכות בבל שנתנה חתימה על כל העולם, עם חכם זה עבד לנחש, בל: — אצל אנשי טיבט נחשב לקדוש בעיני העם לא רק הכהן גדול, דלאי-לאמאי, אלא גם צרכיו, מי-הרגלים והצואה שלו. העם אוכל כל ואת מתוך עונג וחרדת קודש: — האילנות בכלל היו נחשבים בעיני העמים הקדמונים לאלילים. למשל: „האשרה“ ידועה לנו מהזהרת התורה, לא תטע לך אשרה. „האשל“ היה קדוש לעם הבבלי. „הום“ להפרסים שלדעתם ממנו נולד האדם. האילן „פלטנוס“ לעם השמרוני. האילן „ברוש“ לעם הפיניצי. היונים ראו אלהות בעץ הזית, הערבים האמינו לשמוע קול נבואת העתיד ממין סנה הנקרא „נרקד“: גם הנחש בכלל היה נחשב לאליל, ובארץ הודו ובמדינת אפריקא בונים לו מקדשים ועובדים לו ומקטירים לפניו: ובצדק אומר החכם יוהאן שער, „ברב שטות רבי יוסי, ברב פתיה רב כבוד והוקרה, ברב הבל רב התרוממות, ובכלל אין לך שטויות ושגעון, אין לך בריה משונה ומפלצת, שבני אדם לא עשו אותן לאליל, והשתחוו וכרעו לפניהן מתוך חרדת קודש: — מחלוקת נפלה בין התורקים בני דת מחמד בענין נטילת ידיים קודם התפלה. לדעת מעריצי „אומראס“ מוכרחים להתחיל מהאצבעות ולדעת מעריצי „אליאס“ מוכרחים להתחיל מהמרפק. מחלוקת זו גרמה להרבה שפיכת דמים: — בהודו ישנם שבטים, שאצלם לכל איש שני שמות אחד גלוי ואחד נסתר. לתכלית זו שאם יבא אחד לקלל בשם הגלוי, אז לא תוכל להתקיים, כי השם הנסתר הוא שמו האמתי: — המחוקק הידוע „בודדא“ מספר על נסיעתו בנגב — הודו לעיר המקדש „סרירינגאס“. הראה לו הכמר-המנהיג בין שאר הדברים הנפלאים גם את דמקום שפעם אחת בשנה ישנים שם האליל סיבא עם אשתו, ובראות הכמר שדבריו הם כצחוק בעיני בודדא, אמר לו בבת-צחוק: מה נוכל עשות? בני אדם רוצים לשמוע דוקא שטותים כאלו: — ההגמון סיננעזיוס היה אומר. „העם רוצה דוקא להיות מרומה ואי-אפשר להתנהג עמו באופן אחר“: — שר-המשרד השוודי אוקנסטירנא אמר לבנו: בני היקר! אין אתה יודע בכמה סכלות וטפשות העולם ימשל: — אימסר עלמא בידא דטפשא (סנהדרין מ''): — בשנת 1529 בעת שהספרדיים כבשו את אמריקה הדרומית, מצאו שם עם בן-תרבות, המצב הקולטורי של העם הזה עורר השתוממות אצל הספרדים, אבל אמונתם דרשה זבחי אדם, וכן התנהגו: את האדם שנבחר לקרבן, עטרו בציצים ופרחים, והביאו אותו בתפים ובשירי תהלה למקום מקדשם. ששה כהני אלילים שהיו עומדים שם, לקחוהו והובילוהו למעלה מקום אשר שם היה עומד האליל ולפניו אבן גדולה. הכמרים פשטו את בגדי הקרבן וישימו אותו סרוח על האבן. חמשה מהם מחזיקים בראשו, ידיה ורגליו. והששי שהיה לבוש מעיל שני, לקח סכין של צור, פתח את חזהו תלש בידו את הלב המפרכס והשליך אותו לפני רגלי האליל, והעם שהיה עומד בחוץ, היו כורעים ומשתחווים וגופלים על פניהם, אחרי כן זרקו הכמרים את גיפת-המת למטה לפני העם, והעם עשו ממנה סעודת חג ואכלו אותה לתאבון: — אבל למה לנו לילך ולחפש מה שהתרחש בזמן עתיק בין עמים פראים למחצה, אם זה לא כבר התרחש באירופה עצמה דברי שטותים והבלים וגם נוראים מאד, למשל:

החגיגה

החגיגה המנוולת, המסה השחורה (שווארצע מעססע) שהנהיגו בסוף שנת 1700 למסיה במדינת צרפת: העצמות של מסה שחורה זו היא מה שנקראת על גופו הערם של האיש הדורש אותה ושלטובתו נקרב הקרבן (הוסטיע) ומה שהכמר אוכל בעת חגיגה זו, ההוסטיא שהיה מערב בדם ילד שנשחט לתכלית זו: — וכך היו עושים. אדם זה הרוצה במסה שחורה וקוה להושע ממנה, היה פושט את בגדיו (בין איש בין אשה) וערם שכב על שלחן בפשוט ידים ורגלים. הכמר נתן שני נרות בשתי ידיו, לקח כוס ונתן אותו על בטנו הערם, גם לקח ילד קטן שהיה מוכן לחגיגה זו, שחטו ואת הדם נתן בכוס וגם קמח נתן בו כלל אותו היטב ועשה מזה מין הוסטיא. הכמר אכל סרחון זה, ובמשך אכילתו, היה מחפלל האדם ואמר את בקשתו: על פי הרב השתמשו במסה כזו נשים מיוחסות ועשירות, כי המסה השחורה עלתה בדמים מרובים. ועד כמה מסות כאלו היו חשובות בעיני נשי צרפת ועד כמה הן היו מאמינות בהן, ואדישות של הכמרים בענין מנוול זה, יכולים לראות מזה, שפילגשו של המלך לודוויג הארבעה-עשר ושמה מונטעספאן עשתה במשך של הארבעה-עשר יום שלש מסות שחורות זו אחר זו (פוקס: זיטענגעשיכטע, ערגענצונגס-באנד „דיא גאלאנטע צייט“): — אויגוסט האקסטוהויען בספרו „חיי-העם ומנהגי האכרים ברוסיה“, מספר בין השאר דברים מוזרים גם על הקניפליזם הנוצרי. „מנהג הוא אצל האכרים הנוצרים שבחג פסחם הם חותכים חזה שמאלית מנערה צעירה, ומחלקים אותה למנות קטנות. וכל הקהל הנאסף שם אוכלים את החתיכות כבשר קדש ומתוך כונה עצומה“.

פ"ה

בן שנים ושלש שנים דומה האדם לחזיר, בן עשר
לנדי, בן עשרים לסוס, נשא אשה הרי הוא כחמור,
הוליד בנים מעיו פניו ככלב, הזקין הרי הוא
כקוף: —

(קה"ר פ"א—ב').

התינוק הוא חיה קטנה שצומחת ועולה עד למדרגת חיה טורפת. האנוכיות
והאהבה העצמית של התינוק הן בלי גבול. התינוק ידמה בנפשו שכל
העולם כולו לא נברא אלא בשבילו. והוא בבחינת עריץ שהכל מוכרחים להיות
משועבדים לו ולציית לו. עיקר תענוגי התינוק הוא לשבר ולקרע הכל. להזיק ולהפסיד
מן הבא לידי, הוא מתקנא בכל, וכל מה שעיניו רואות הוא חומד, והוא מבטא זאת
על ידי בכיות וזעקות והעויות שונות ומשונות, תשוּקה יתרה בו היא השנאה. הוא
ישנא את צעצועיו לכן הוא ישבר אותם, גם את חבריו התינוקות הוא ישנא. לכן
הוא מכה אותם בחנם, ואם אביו או אמו לא יבאו למלא מיד את שגעוניו, אז הוא
ישנא גם אותם וגם יכס: הקנאה בוערת בלבו הקטן כלהבת שלהבת, ואם הוא
רואה ביד תינוק אחר איזה כלי משחק, איזה צעצוע, הוא מתקנא בו, וע"י קולות
משונים וזעקות מחרשות הוא מראה את גודל קנאתו, ומוכן בכל רגע ורגע לקפץ
על חברו ולחטף את הצעצוע מידו וליתן לו עוד מכת-לחי או לנשכו: — הד"ר
מיססריענגלער כותב ומראה עד כמה גדולה ונוראה היא קנאת הילד ואומר,
כשנולד לילד אח או אחות, מיד מתחיל הילד להתקנא בו, ויעץ כי דרך העולם הוא
שההורים נותנים את כל לבם להילד הנולד, מעורר זאת בלב הילד שנאה ואיבה
נוראה, והוא מביא עובדות לדוגמה. פעם אחת לקח ילד בן ארבע שנים את אחותו
בת שנה לילך עמה, ובמקרה... נפלה מידי, וכן פעם נתנה ילדה קטנה בת ארבע
שנים כל כך הרבה לחם בפי אחיה הקטן, שאלמלא באו הוריו בעוד מועד, אזי
היה נתק. פעם אחת אמרה ילדה בת שלש שנים לאמה שזה לא כבר ילדה בן:
אמי! טוב הדבר שתחזיר את הבן הנולד לך לשמים, או ליתן אותו במתנה לדודה
הזקנה: ולא פעם אחת נתהוה ע"י קנאה ושנאת ילדים אסון נורא. הוא מספר
עובדה ע"ד ילד קטן שלקח סכין וגזר את אחותו הקטנה ממנו לנתחים, וכן נתנה
ילדה קטנה אחת אש בבית הוריה כדי שישרף אחיה הקטן שהיה בבית, ולא רק
הילד ובית הוריו נשרפו אלא גם הכפר כולו ע"כ: —

השנאה והקנאה מתפתחות בילד עם השנים ומוסיפות לו כח. כי אחת ממדותיו
היותר רעות של האדם היא הקנאה והשנאה. הקנאה והשנאה מזיקות
לחברת בני אדם, ועושות מעולמו של הקב"ה שנברא טוב בתכלית הטוב, עמק עכור
ובכיה: השנאה היא תאוה כמו האהבה, וההבדיל ביניהן, שהאהבה תבנה והשנאה
מהרסת

מהרסת. האהבה מחברת והשנאה מפרדת. האהבה מחיה והשנאה ממיתה: השנאה מעוררת גם עיני חכמים, הפילוסוף מלפורד קורא להשנאה, פריצות הנשמה. השנאה עושה מחכם כסיל, כי השנאה מאבדת ומכלה כל המחשבות הטובות וההרהורים הנעלים שבנפש האדם ע"כ: — בנוגע לקנאה כבר אמר החכם מכל אדם, קשה כשאל קנאה, וח"זל אמרו, מאה מיתות ולא קנאה אחת (מ"ר סוף פ' וילך). ועד כמה נורא כח הקנאה יכולים לראות מזה, אם נעין היטב ובהקשבה מיוחדת, נראה גם אפשר למצא אחד מאלף המשתתף בצרות חברו באמת, אבל לשמח בשמחת חברו באמת, אף אחד מגי אלף לא נמצא, ואם, אח לצרה יולד, אבל אח לשמחה עדין לא נולד, יען כי הקנאה הבווערת כאש בלב האדם לא תתן לו לשמח בשמחת רעו. ואם נתבונן ונסתכל בעינים פקוחות בבקור התדיר והשכיח, היינו, מנחם-אבלי וברכת, מול-טובי. אז נראה לתמהוננו, שבעת שבא חברו להשתתף בצערו ולנחמו, יתעורר בלב המצטער-כמובן מבלי דעת ובלי כונה ומבלי שיוכל ליתן חשבון בנפשו—מין רגש קנאה האומרת מדוע רק עלי עברה כוס התרעלה, הלא צרת רבים חצי נחמה... ועוד יותר ובמדה מרובה בברכת מול-טוב, שם הוא ההפך, רעו הבא להשתתף בשמחת חברו, יתעורר בקרבו ג"כ-כמובן בלי דעת ובלי כונה ומבלי שיוכל ליתן חשבון בנפשו, מין רגש קנאה על בעל-השמחה גם אם בעל-השמחה הוא, כמו שאומרים, רעו דבק מאח: —

פ"ו

אימטר עצמא נידא דספשא.

(סנהדרין מ"ו)

יש סכלות ויש סכלות: יש סכלות הבאה מתוך חוסר הכשרון לבוא לידי מסקנה נכונה מהדברים המרגשים. חסרון זה מיוסד במקצת על חסרון ידיעת העובדות שהן נחוצות בשביל לחרץ משפט, ובמקצת מחוסר חנוך הדעת. ובמקצת מצד רפיון וכבדות של כח ההשגה; ויש סכלות, אף כי שנמצא הכשרון לבוא לידי החלטה נכונה מהדברים המרגשים, גם יש ידיעה ברורה מהעובדות הנחוצות לזה, והדעת נתחנכה כדבעי, וגם כח ההשגה כראוי, בכל זאת הוא עושה סכלות. יודע הוא מה טוב ומה יפה ועושה את ההפך, גורמים הם צער זה לזה אף כי הם יודעים עד כמה רעה היא זאת ועד כמה היא תכאיב, לדעת סבת האסון ולהפיל את עצמו במצולה, כל זאת נקראת סכלות, ולא סתם סכלות אלא סכלות שבסכלות: — למשל: אף כי העד העיד בהם שמואל הראה והסביר להם בהסברה ברורה לאמר: זה יהיה משפט המלך אשר ימלך עליכם. את בניכם יקח ושם לו במרכבתו. ולחרש חרישו ולקצר קצירו, ואת בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות, ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח ונתן לעבדיו, וזרעיכם וכרמיכם לסריסיו יתן, ואתם תהיו לו לעבדים, אבל העם וגם הזקנים ענו לאמר כי אם מלך יהי עלינו, והיינו גם אנחנו ככל הגוים, זאת אומרת והיינו גם אנחנו כסילים ככל הגוים: — וכן עם ישראל, עם חכם ונבון עם הנבחר עם קדוש, עשו עגל זהב ויעלו עולות ויגישו שלמים ויצאו לפניו במחולות: — וגם ירבעם מלך ישראל עשה שני עגלי זהב ואמר לעם חכם כישראל, רב לכם מעלות ירושלם, הנה אלהיך ישראל, והעם לא סקלו אותו באבנים במקום שעמדו שם, אלא זבחו לעגלים אשר עשה: — ועתה היש סכלות גדולה מזו? — הפגר המובס יעקב פראנק, איש גס ומגושם, בור ועם הארץ שאין דגמתו, היה מרכז רוחני לעדה שלמה בין יהודי פולניה, בין יהודים שהיו קשורים ואסורים ממש כבנחשתים אל כל אות ואות מן התורה, מדיני אסור והיתר, יהודים יראים ושלמים, ת"ח, רבנים גדולים האמינו בפגר מובס זה ועל כפים נשאוהו, והלכו אחריו בעינים עצמות כבהמות בבקעה עד המרת דת: — היש טפשות יותר מזה? — שתי פעמים הציל נח את מין האדם מן המים, בפעם הראשונה ע"י התבה שעשה, ובפעם השניה ע"י הכרם שנטע ועשה יין. במעשה התבה הציל נח את מין האדם מכליון, אבל במעשה היין הביא אסון נורא על מין האדם. עוד יותר, הטיל חרפה על האנושיות בכלל, כי האדם במצב השכרון הוא מאוס מחזיר וגרוע מחיתי טרף: ויכולים לומר עליו שיצא שכרה של התבה בהפסדו של היין, ברם, בזה שנטע כרם לא עשה עדין שום רעה, אדרבה, בזה שהמציא את הגפן הטוב למאכל ותאוה לעינים עם אשכולות הענבים שמראיהם

שמראיהם כעין הוהב הלוקח לב ביפיו. על זה תבא עליו ברכה. אבל מה שהמציא ג"כ לקחת את הענבים הנחמדים וליתן אותם בגיגית ולדוש אותם ברגלים עד השחת מראיהם. כי מעציב לראות איך הענבים הנחמדים פושטים את צורתם הנעימה ולובשים צורת דיסה המעוררת געל, ועל זה – התסיסה, זאת אומרת – הרקבון, כי התסיסה אינה באה אלא מרקבובית וע"י רקבון זה יתהווה מין רעל, מין סם הנקרא פֶּהֶל, כי יין ושכר אינם יותר מאחזי-רקב של מיני מזונות, ורקבובית, זו היא המשקה הנעימה עם ריח-ניחוח של בני אדם, אחרי כן באו בני אדם והוסיפו חטא על פשע והמציאו עוד מין כהל יותר חזק ויותר ארסי, והוא יין-שרף: ועתה הפעולה המזיקה של הפהל ידועה לכל, כל בני האדם יודעים כי כהל היא סם-המות ועושה את האדם הנברא בצלם אֱלֹקִים למין בריה משוקצה ומנוולת, ובכל זאת הם שותים יין ושכר וגם יין-שרף מתוך אדישות גמורה כאלו אין דבר: ועתה היש סכלות יותר מזה? – הכל יודעים מה היא מלחמה ושהוראתה היא רצח והרג, זבח ושרפה, דם ואש ותמרות עשן. למשל: המלחמה האדירה והנוראה שבשנות 1914–1918 שבה החיה שבאדם השליכה את כל רסני המוסר, כל כבלי הנמוס ומסוה הבושה, וכל דבר אסור נעשה מותר, ולא רק מותר כי אם גם חובה: – ועתה נשמע מה שהסטטיסטיקה מספרת: חמשה-עשר מיליונים ממיטב בני הנעורים נהרגו, – עשרים מיליונים פצועים, מהם כריתי יד ורגל, מהם עורים ואלמים, ומהם נרעשי-עצבים משונים, מטרפים למחצה ומשוגעים ממש, ומהם בעלי מומים נוראים מאד, בלי ידיים ורגלים, מחוסרי-צורה, ועל זה עוד סומאים בשתי עיניהם, וכן מספר עצום של כרכים נשחתים וערים חרבות ועירות שוממות, כמה שדות נדרסו וכמה גנים נרמסו, כמה תוגה ועצבות עד להשתגע של מיליונים אנשים, הורים ונשים וסתם קרובים בהיות מחמדי נפשם לברות לכלי-התותח, יותר מעשרים וארבעה מיליונים פליטים, צרפתים פולנים בלגיים וסרביים שנגרשו מאדמתם והלכו בגלות, יותר משה מיליונים שבויים הנמסרים לכל עריץ ואביר-לב, שבקשו עלות עליהם ורדו בהם בפרך, וגם סכום הכסף, ההון הרב, שמלחמה זו אכלה, יותר מאלף מילארדים פרנקי-זהב, ולמרות מדי שיעדין לא יבשו נחלי-הדם שהתבוססה בהם האנושיות, למרות כל זה, אם תבא הממשלה להכריז מלחמה, או ישמח העם עליה וירקד לנגדה, כי החיה שבאדם תתאוה לרצוח להרוס ולשפוך-דמים ולטרף את חבריו בשניו, לכן מאז מעולם היו, ולעולם תהיינה מלחמות בעולם! –

פ"ז

א"ר בא בר אחא. אין את יכול לעמוד על אפיה
 שפ האומה הזאת. נחבעין לעגל ונותנין נתבעין
 למשכן ונותנין: —
 (ירושלמי שקלים פ"א — א')

לב בני אדם, מתן תורה, ומעשה העגלי משמשים אצלם בערבוביה. כי חזיון
 נפלא, חידה סתומה הוא האדם. אור וחושך משמשים בו בערבוביה, רוממות
 ושפלות, נדיבות וגסות. הוא יותר בהמי מהבהמה, יותר פראי מחיה ויותר אכזרי
 מיעל במדבר. ויוכל ג"כ להתרומם ולהתנשא למעלת אידיאל. למדרגה היותר
 עליונה במוסר ודת, ולשאף לשלמות ואצילות, לטוב העליון וליופי העליון. קל הוא
 לאדם לדלג מקיצוניות לקיצוניות ולסתר את עצמו בסתירה גסה מן הגסה. על פי
 הרב ידור בלב האדם בשכנות דחוקה נדיבות ואצילות, התלהבות לכל דבר גדול
 ונשגב, לכל דבר טוב ויפה, ולבו מלא אהבה וחבה לכל מרום ונשגב לכל תנועה
 של חופש ואור, ובעונה אחת צרות-עין ושפלות מכוערה. זוהמא וטומאה ולהתגולל
 באשפה; רוצה האדם לראות סביבו אמת משפט ומישרים, והוא בעצמו עושה גזל
 משפט וחמס; הוא מדבר באש חמתו נגד בעלי-ההון, נגד עגלי-הזהב, ומשתחוה
 לפני כל עשיר בפשוט ידים ורגלים; רוצה הוא שהטוב יתגבר על הרע, האור על
 החשך, הקדושה על הטומאה. הצדק על העול, והוא בעצמו מלא שנאה וכעס, קנאה
 ונקמה, ושואף לרצח ולבלוע את כל בני מינו בשביל מלוי תאותו. מה שקרב זמן
 מה ירחיק אחרי כן, ומה שהיה בעיניו תמצית הקדושה והטהרה, יהיה לו אחרי
 כן לשקוף משומם, מה שיעשה בו יצרו הטוב, ישחית ויקלקל יצרו הרע: — גם
 זאת תכונה נפלאה באופי האדם, על פי ההגיון הפשוט, לא יתהפך הנרדף לרודף
 באשר יודע הוא את נפש הנרדף עד כמה רע ומר לו. אבל הנסיון היומי יורנו
 חתפך, שכל הנרדף שיתהפך לרודף, הוא קשה ביותר ואכזרי ביותר. וירדף באף
 וחמה, ולא לחנם אומר הפתגם "המקום יצילנו מנרדף ששב להיות רודף": — וכן
 נפלא הוא איך לב האדם פושט צורה ולובש צורה. ואיך הוא עובר מאפקט לאפקט,
 מתקוה ליאוש, מבכי לצחוק, מכעס וחמה לאהבה וחבה. וע"י מלה טובה, ע"י מענה
 רך תשכחנה הקנאה והשנאה הזדון והגאות, ובמקומם יבאו אהבה ואחוה. שלום
 ורעות. הכל כמו מזג-האוויר בחודש אפריל: —

ראו, זה פלא הוא. יש אדם שבשום פנים אינו רוצה להיות את אשר הוא.
 הוא רוצה דוקא להיות אוריגינלי אף שאין בו אמצעים כל שהם לזה. אין
 בו כל כשרון שהוא. כל סגולה עצמית. גם לא כל צד זרות שהוא. ולא רעיון אחד
 משלו. ואפילו קורטוב של אוריגינליות מיוחדת אין בו. ועליו להיות ככל אדם,
 אבל הוא רוצה דוקא להראות את עצמו אדם בלתי רגיל, אוריגינלי. ויען שכולו
 מכף

מכף רגלו ועד ראשו הוא נגוע תאוות אוריגינליות, לכן מוכן הוא, ומוצא עוז
 בנפשו לעשות גם מעשה טפשות ושפלות מחוך תשוקה לאוריגינליות, וכדי להוכיח
 שהוא אדם בעל דעה עצמית שאין כמותו ובגלל תשוקת תאוותו להצטיין, הוא מוכן
 לפעמים לקפוץ קפיצה של טירוף ממש. למשל: יש אדם שאינו שוטה כלל, ובמובן
 ידוע יכול הוא להיות נחשב גם לחכם, בכל זאת מוכן הוא לעשות שטותים והבלים.
 סכלות וטפשות. ולפעמים להיות פשוט שוטה וחצוף ביחד ובלבד שיגיע למטרתו,
 להיות נחשב לאדם בלתי רגיל. לאיש אוריגינלי. וכן איש בעל-הגיון מטבעו. מוכן
 להתבזות ולדבר דברי סופיזמים, פלפולים של הבל, ובלבד שיוכל להראות את
 עצמו כאיש בלתי רגיל. כשהענין הוא ענין של עצבות, הוא מוצא פתאם סבה
 לעצמו להריע בקול שחוק, ולהיסך, כשהכל משחקים לרגלי איזה דבר, הוא
 משתדל להוכיח באותות ובמופתים עד כמה דוקא אותו הדבר מלא טרגיות עמוקה:—

פ"ח

רבי בחר צלותיה אמר הכי, יהי רצון מלפניך ה'
אלהינו שחצילגי מעוזי פנים ומעוזות פנים:
(ברכות ט"ז).

חכמי אומות העולם מגדירים את המושג "עזות" ואומרים: ליטשענציא מבדילה את עצמה מליבערטאס בזה, שזו האחרונה חושבת שמה שמותר לכל אדם מותרת גם לה, וזו כנגדה חושבת שלמרות מה שזה אסור לכל אדם, לה מותרת הכל. במלים אחרות: האדם שאין בו עזות, מרשה לעצמו רק דבר זה שמותר לכל אדם, באמרו מה שמותר לאחרים, בדין שיהיה מותר גם לו, והעז-פנים אומר, שלא רק מה שמותר לחבריו מותר גם לו, אלא גם זאת שאסור לכל העולם כולו, מותר לו, וברשותו לעשות הכל, והוא עושה זאת בחוצפה יתרה ובעזות-מצח: — הכל מותר לו, מותר לו לדבר בפני חברו הגדול ממנו בחכמה. להתגאה נגד חברו שאינו מגיע אף לקרסוליו, לדבר עם כל אדם באופן גס ודברי קנטור, עז-פנים טרחן הוא, ולמורת רוח בעיני כל. וגם הסבלן שבסבלנים מוכרח לבא על ידו לידי כעס, גם הסבלן שבסבלנים שכבר עמד בנסיון. אבל אם אך בא במגע ומשא עם עז-פנים, אזי כל סבלנותו לשוא, כי עדין לא נולד אדם שעז-פנים לא יעקר אותו ממשקולו ושלא יביאו לידי כעס. דהכל יוכל הסבלן לשאת. ועל הכל יוכל למחל חוץ מעזות: והנני להביא ראיה לדברי ממעשה שהיה. תיר לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ואל יהיה קפדן כשמאי. מעשה בבי בני אדם וכו'. אותו היום ערב שבת היה. והלל חספ את ראשו. הלך ועבר על פתח ביתו, אמר מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו, א"ל בני מה אתה מבקש, אמר לו שאלה יש לי לשאל, א"ל שאל בני שאל וכו'. א"ל שאלות הרבה יש לי לשאול ומתירא אני שמא תכעס, נתעטף וישב לפניו, אמר ליה כל שאלות שיש לך לשאול שאל וכו' (שבת ל"א) ממעשה זה אנחנו רואים עד כמה גדולה היתה סבלנותו של הלל. הוא לא בא לידי כעס ולא ענה להטרחן והמפציר שום דבר קשה. אדרבה התנהג עמו בסבלנות כאומנת עם הילד. אמנם נמצא עוד מעשה אחד המורה את ההיפך שגם הלל הסבלן שבסבלנים, איש זה שהיה למופת בסבלנותו, גם הוא כעס וענה לחברו באופן גס. מעשה בהלל הזקן שהיה מהלך בדרך ופגע בבני אדם שמביאין חטין. אמר להם סאה בכמה? אמרו לו בבי דינרין, ופגע באחרים. אמר להם סאה בכמה? אמרו לו בבי דינרין. אמר להם והלא ראשונים אמרו בשנים? אמרו לו בבלאי טפסאין אי אתה יודע, שלפום צערא אגרא, אמר להם שוטים וריקים על שאני אומר לכם אתם מחזירין לי כך (אדרינ פייב) ממעשה זה יוצא שגם דהלל שהיה למשל בסבלנותו, גם הוא בא לידי כעס וענה להם בכעס, שוטים וריקים, אבל הוא הדבר שדברנו. נגד "עזות" אין אדם בעולם שיוכל לעמוד. ועתה, כל זמן שבא אדם

אדם לטרחו בשאלות שונות גם אם הן היו דברי בורות ושלא בזמנן, דהיה טובל וענה לו בנחת, שאל בני שאל. אבל כשבא במגע ומשא עם עז-פנים וענה לו בעזות, בבלאי טפשא, אז פקעה סבלנותו ובא לידי כעס וענה דהם באופן גם "שוטים וריקים":—ולא לחנם היתה מדה זו, מדת "עזות", כל כך רעה בעיני חז"ל עד שאמרו: אין לעז פנים תשובה (מסכ' כלה פ"ב) ובידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני (נדרים כ') ונקרא רשע (ב"מ פ"ג: רמעיית ז'): י"ח קללות קילל ישעיה את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם, ירהבו הנער בזקן" והנקלה בנכבד (חגיגה י"ד) ועתה נבין תפלת רבינו הקדוש דאמר בכל יום יה"ר שתצילני מעזי פנים ומעזות פנים: —

פ"ט

א"ר יוחנן מיום שחרב בה"מק ניטלה גכואח מן
הנביאים וניתנה לשוטים (כ"ב י"ב).

החכם לומברוֹו בספרו "גאון ושגעון" שקנה לו שם עולם, מוכיח במופתים
חותכים את הקרבות של גאון לשגעון. אבל בפעל לא הוא היה הראשון
באמירה זו. עוד אריסטו, אפלטון וסניקא דברו כבר על זה ואמרו "שלא נמצא
אדם גדול-רוח שלא יהיה בו שמץ של שגעון". וכן הוא לדעת הפילוסוף הצרפתי
דידרוט, וגם החכמים גועטהע, ניטשע ושופענהויער כולם אומרים כי האדם
הגאוני קרוב יותר לשגעון מהאדם הבינוני: ובפעל אין מספר לפילוסופים,
משוררים, מוסיקאים, חוקרים, חכמים ומדינאים שהיו גאונים ומשוגעים למחצה.
למשל: בליכער, גריללפארצער, גראבבער, העלדרלין, דהוגא וואלף, טאססו,
לענויא, לענק, מיכל-אנגעלו, מופאססאנט, פייערבאך, ניטשע, נעווטון, סטרינג-
בערג, סוויפט, קלייסט, קומט, רוססא, ועוד ועוד: — טעם הדבר, יען בריא-
הרוח הוא רס אדם זה החי חיים של שווי-משקל. ומרגיש עצמו טוב, ובמובן
רלאטיבי גם מאושר. אבל מעולם לא עשו ולא פעלו בני אדם כאלו שנמנו בין
הרגילים והשכיחים דברים גדולים, ומעולם לא בראו רזקופה חדשה: כל אדם
בינוני מסגל את עצמו אל אנשי סביבתו ויודע לחיות ולמצא את דרכו. לא כן
הגאון. בכל דבר הוא רואה מכשול ואבן נגף, והכל מעורר התנגדותו. אדם גאוני
אינו מוצא קורת-רוח מכל הנעשה. הוא אינו שבע-רצון לעולם, תביעותיו גדולות
ועמוקות יותר ממה שהחיים נותנים לו. אידיאל גדול מרחף תמיד לנגד עיניו,
ואידיאל זה אינו נותן לו מנוחת-נפש ושביעת-רצון במציאות שבחיים, וממילא
מי שלא יוכל למצא את דרכו בין בני אדם בריאים, אות הוא שהוא אינו בריא,
אבל אי-בריאות זו מביא אותו על פי הרב לכבוד ולתפארת: — ועתה נברר את
ההבדיל שבין גאוניות לכשרון: החכם פעדער מגדיר את המושג "גאון" ואומר:
"הגאוניות היא כח מעולה לשאב מחשבות ורעיונות מעצמו ומתוך נפשו". לדעת
המשורר גריללפארצער "הגאוניות היא תפישה והבנת הדברים בסגולה מיוחדת,
כנגדה הכשרון הוא אך הסגולה לחזר את הדברים, וכשיפגש באדם אופי וכשרון,
או תתהוה הגאוניות". לדעת החכם שעללינג "הגאוניות היא ההכרה של כח נפש
אחד על השניה באופן אי-טבעיות, בעיקר במין שגעון בשיטה". לדעת החכם
שויפענהויער "הגאוניות היא אוביקטיביות גמורה. הגאוניות היא הסגולה
והכשרון להתיחס אל הדברים בהסתכלות אוביקטיביות. הגאון עוזב את כל
התענינותו, רצונו תכליתו וכל אישיותו כדי שיוכל להכיר הכרה אוביקטיבית ולבא
לידי ידיעה גמורה". ובאופן כזה אומר גם החכם ק. לאנגע. "גאון הוא הכשרון
לצאת מעצמיותו. וכל מה שהוא עושה ואומר, חושב ומרגיש, הוא באופן שמדלג
על

על תחום עצמיותו המצמצמת ואישיותו המגבלת לעבר לרשות הטבע לרשות הכלל כולו: - כבר אמרנו איך המשורר גריללפארצער מחלק ומבדיל בין גאון לכשרון. הראשון מבין ומשיג את הדברים בסגולה מיוחדת, והשני יודע רק לחזר את הדברים. ובפעל יכולים עוד להעמיק ולהראות עד כמה שונה זה מזה תכלית השינוי. הסימן העיקרי של גאוניות היא המסוריות: כל מעשי הגאון ופעלותיו הם מקוריים. הוא ממציא שיטות ובורא ערכים חדשים. הוא כובש דרך ופותר פרובלימות הנחשבות בגדר בלתי עלול להפתר. כנגדו בעל-הכשרון, הוא אינו בורא חדשות ואף פרובלימות אינו פותר הוא רק הולך בדרך הכבושה. כל מעשיו ופעלותיו הם על פי הדוגמות והשיטות שהן כבר במציאות, לכן אומר חכם אחד "גאון אחד יתן חומר והצעות בשביל אלה בעלי-כשרון": - ולא רק בתכונתם שונים הם זה מזה. אלא גם באופן פעולתם, בעל-הכשרון יודע את עצמו ואת מעשיו, הוא יודע כל טעמי ויסודות התוצאות והמסקנות, והוא חושב את דרכו בזהירות ודיקנות, ומצרף את הדברים אחד לאחד, פרט לפרט, ועושה מהם דבר שלם, לא כן הגאון. הוא עושה ופועל מבלי משים ושלא מדעת, הוא ילחם לעתים תכופות מלחמה ארוכה של חבלי-לדה בשביל איזו אידיאה חדשה, ולבסוף היא צועדת לפניו בלי משים ובלי שום המצאה ומבלי לחזר אחריה, דומה כאלו היא נתגלה לו במקרה ומתוך הסת-הדעת; אבל גם בזה שונה הוא ונבדל הגאון מכשרון. הכשרון עלול להתפתחות, בידנו הוא להחזיק ולהביאו להתפתחות ע"י שקידה והתמדה יתרה, ע"י תרגיל וחנוך, לא כן הגאוניות. אי-אפשר בשום אופן להגדילה ולחזקה ולהביאה לידי התפתחות בדרך שיטתית. היא תפרץ מעצמה בתקף ובכח מניע, במין שאיפה חזקה לגדולות ולמחשבות נשגבות שהן ממעל תקופות הדור ורוח-העת. גם אופן יצירת הגאון הוא בלתי מצוי, מופלא ומוזר. ועל ידי זה יטעו בו אנשי דורו ורדפו אותו ונחשבו בעיניהם למשוגע, כי זה על פי הרב גורל כל איש גאוני, בני העם לועגים לחלומותיו. מעפרים אחריו בעפר, ומתנכלים לערער את יסודות בנינו. כי על פי הרב איש גאון לידתו מוקדמה, הוא יבא תמיד לפני העת המוכשרה בעוד שאין הדור ראוי לכך: - כתוב, עמו עז ותושיה לו שגג ומשגה (איוב י"ב) מהו שוגג ומשגה? ריש לקיש אומר נביאים ונביאותם. ר' יוחנן אומר שטיא ושטותן (ילקוט איוב י"ב: מדרש שוחר טוב) ואם נעין בדבר בהקשבה, נראה כילא בכל מקום הוא הוראת נביא במובן היודע והאומר עתידות. רק כל אדם גאוני הנותן נפשו ללמד את העם דעת, הלוחם מלחמה בשביל אידיאה חדשה, נקרא ג"כ נביא. כמו למשל: "ראה נתתיך אלהים לפרעה. ואהרן אחיך יהיה נביאך". "כי נביא הוא ויתפלל בעדך". "ובנביאי אל תרעו". "מי יתן כל עם ה' נביאים". ועתה נביאים גמורים יודעי דעת ה' ומודיעים רצונו לעם, היו מעטים. והם הידועים בשמותיהם בכתבי הקדש, והשאר היו רק גאונים שהופיעו לפני העם בדברים נלהבים ומתוך אקסטזה, והעם הביט עליהם כעל אנשים גאונים ומשוגעים יחד. למשל, מדוע בא המשוגע הזה אליך (מלכים ב' - י"א): - ועתה נבין כונת ר' יוחנן דאמר, "מיום שחרב בה"מ קניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לשוטים" ר"ל שלא היו עוד נביאים גמורים המדברים על ענינים העתידים לבוא, שהיו נקראים, חווה, רואה, צופה, רק בני אדם גאונים שנחשבו בעיני העם למשוגעים למחצה, ואם התרחש שאדם גאון אומר גם דבר נבואה, אין זאת נבואה ממש רק בבחינת, חכם עדיף מנביא (כ"ב - ב"ב):

פ"י

הדת - אומר נהעסע - עושה פעולתה ביותר חזקה
רק בעת שהיא נעשית צרונסה, ולא על ידי
פמורים:

החסידים מספרים כי פעם אחת נפגשו ח"ו אד"מור ר' אברהם יעקב מסודיגרה
והרבי מוידיתשוב זכרונם לברכה ז"ע. ויבקש זה האחרון לשמוע דברי תורה
פתח הרבי מ"סג ז"צ' ואמר גרסינן בתנא דבי אליהו: צריך אדם לומר „מתי יגיעו
מעשי למעשי אבותי“, באור הדברים, מעשי האבות, פעולותיהם, מנהגיהם ודרכי
חייהם הן היו לתורה, כי הלא המה התוכן של חלק גדול מתורתנו. מתי ישתלמו
ויצטרפו מעשי גם אני במדה גבוהה כל כך עד שיהיו לתורה גם המה. עד שיהיו
נר לרגלי בני דורי ואור לנתיבותם, עכ"ל: כמה נאה אדם חרד וירא-שמים, כמה
חן רוחני מרחף עליו, וכמה זה רוח-קודש ישתפך על פניו, ואיך נפש יפה-
נשקפה מתוך עיניו: אבל מה הוא חרד וירא-שמים? - החרד הוא איש דת ואיש
מוסר, איש השומע את קול אלקים בחובו. איש אשר במרכזו חייו עומד רעיון
האלקות, ושכל מחשבותיו נזונות מתחום הדת, איש החי כל ימיו ב„שלשת ימי
הגבלה“ שאינם פוסקים, לבו בשמים ובכל הוא רואה את האלקים, את הסימפניה
האלקית השוררת בחללו של עולם, ומתאוה כל ימיו לדבקה באלקים ולבוא בקשר
ממש עם אלקים ולהאציל על עצמו רוח-אלקים, נפשו יונקת מהיכל החסד העליון
ומהדבקות באלקים, הוא מלא געגועים על הטוב ורצונו לתמוך את יסוד העולם
במדת החסד, הוא מקיים את מצוות התורה מתוך הכרה עמוקה, מתוך ידיעה ברורה
והבנה יתרה, הוא אינו יודע מורך ומבוכת-נפש, הוא יודע איך להתגבר על
רדיפות-הרוח והבל, ואיך להגיע אל האושר השלם, כל רעה אשר תמצאהו אין
בכחה לכבות את נר האלקים אשר בקרבו. הוא אמיץ-לב, גבה-נפש. נעלה מכל
פחד, ממבוכה, מסערת-רוח וממהומות-לב, הוא יודע איך להשתחרר ממעשי חול,
וממחשבות חול ומשאיפות חול, יודע ג"כ לבטל את הדמיון המוליך את האדם שולל,
ולבקש את האמת והצדק וללחם מלחמת עולם נגד השקר והזדון, התאוה הזולה
והשנאה והקנאה. הוא מחפש כל ימיו את האמת, שומע את האמת, לומד את האמת
אוהב את האמת, ומוכן להגן על האמת עד נשימתו האחרונה. לו יש אהבה טהורה
לצדק וליושר, ושנאה לרמאות, ומשקץ הוא את השקר והזיוף והמכוער, קשה לו
לדבר בגנות חבריו ואפילו לרהר בגנותם. הוא אוהב כל אדם בלי הבדיל בין
מפלגה למפלגה, אומה לאומה, דת לדת, כל שאיפתו היא לבנות ולא להרוס, לבנות
על היסודות של אהבה ואחוה, רחמים וחסד, ואם הוא מדבר לפעמים דברים קשים
כגידיים הוא לאו חלילה משום השנאה העזרת לאדם וחיים, אלא משום נקמה
וקנאה לכבוד האדם וליקר החיים: הוא ינקט בכלל זה שעמד החכם טולסטוי
ואמר

ואמר: „בכל רגע ורגע שבחינו אנו חייבים לבקש לא מה שמבדיל בינינו ובין חברינו. אלא מה שמקשר אותנו יחד“: — הוא מרחם על הבריות, נוח לבריות ומקרן לתורה, מעביר על מדותיו ומשלם טובה תחת רעה, אוהב משנאיו ומברך מקלליו, ודן את כל אדם לכף זכות: דתיות ומדעיות, אדיקות וסבלנות, אצילות רוחנית וענוותנות. אהבת היופי ומוסריות גמורה הולכין אצלו שלובות-זרוע, גדול הוא בחקר אלקה, בהבנת האלקות, בתורת המוסר והמדות, חיוו הם חיים של קדושה וטהרה, כל מחשבותיו אך צדקה וחסד, וכל מעשיו יושר ואמת, ומוכן הוא בכל רגע ורגע להקריב את עצמו על מזבח הצדק והאמת: — כן הוא גבר ירא-אלקים! ומעשיו נעשים נר לרגלי בני דורו ואור לנתיבותם: —

אבל דא עקא! רב החרדים אינם חרדים כללי, ויראת-שמים מלתא זוטרתא היא להם, והדת אינה משמשת להם אלא למסוה „אדרת שער למען כחש“.

פ"א

ברוך משנה הכריות!

יש בני אדם שכל הרואה אותם, מוכרח לומר ששקר בפי האומרים כי האדם הוא עצם שכלי: —

יש בני אדם שיכולים לקיים בהם מצות, ואהבת לרעך כמוך כל זמן שהם בלתי ידועים לו, אבל אך באנו במגע ומשא עמהם, אז די לנו שיכולים עוד לקיים את מצות „לא תשנא את אחיך בלבבך“: —

יש בני אדם שכל ערכם הוא אך ורק השנים של זהב אשר בפייהם: —

יש בני אדם שרק מה שהשקר ישים בפייהם יגידו, כי ברית כרתו עם שפתותיהם לבל יזכרו את האמת: —

יש בני אדם שהם בבחינת ילד קטן: תמיד הם רוצים דבר, אבל אינם יודעים מה הוא: —

יש בני אדם שאינם לומדים לא מצי ההגיון וגם לא מפי הנסיון: —

יש בני אדם המדברים בלעג ובשחוק על ככלות זולתם, ועל סכלותם הם מדברים ביראת הכבוד: —

יש בני אדם שהם בבחינת מורה-דרך: הם מורים תמיד ומראים לאחרים את הדרך הישרה בה ילכו, והם בעצמם אינם הולכים בדרך זו: —

יש בני אדם אשר דבריהם דברי נדבה, ולבם לב אבן:

יש בני אדם המתנהגים תמיד ע"פי הפוליטיקה של אותו הגנב הנרדף, הצועק עם הרודפים: תפשוהו! כדי שלא ידעו מי הוא הגנב: —

יש בני אדם שהם לא יותר מהבובות בבית חזיון של בובות, הם רוקדים ע"י חוטים נעלמים: —

יש בני אדם הרוצים דוקא לכלות את הקוצים מכרם חבריהם ולא מכרמם: —

יש בני אדם החושבים שאין דברים נשמעים אלא כשהם נאמרים אגב ריתחא, בפנים מאדמים מקצף ובעינים מזרות אימה: —

יש בני אדם שאדיש הוא בעיניהם, ואין להם שום נפקא מיניה באיזה דרך הם הרויחו את הלחם שהם אוכלים, אחת היא להם איך השיגו אותו, העיקר שהם השיגוהו: —

יש בני אדם שהם בבחינת „יש ואין“. במקום שהם צריכים להיות „יש“, הם בבחינת „אין“ ובמקום שצריכים להיות „אין“, הם דוקא בבחינת „יש“, ויש שהם

שהם בבחינת „אפסים“ שאינם עולים לחשבון. ואינם מצטרפים למנין כי מאפס יוצא אך אפס: —

יש בני אדם המגאלים תחלה את הלחם בטרם שהם אוכלים אותו: —

יש בני אדם חרדים שרק את הקלפה הם אוכלים, ואת הגרעין. התוך הם זורקים מבלי דעת את ערכו, הם מסתכלים תמיד בקנקן ולא במה שיש בו: —

יש בני אדם פושטי הרגל, ויש עוד גרועים, והם פושטי הראש: —

יש בני אדם המכירים את האמת, ויוצאים ידי חובתם בהכרזה זו, ואינם רוצים לדעת שהאמת צריכה להגלות, שיכירו וידעו אותה כל באי עולם: —

יש בני אדם החיים כל חייהם כאפרוח בתוך הביצה, או כתולעת זו שקובעת דירתה בחזרת, בסברם שחוק לתחומם אינו כלום, ומבטלים הכל כעפרא דארעא: —

יש בני אדם הולכי בטל, והם בבחינת מכונה העושה צואה, הם אינם יודעים יותר מאשר להכניס לתוך גופם ולהוציא מתוכו: —

יש בני אדם שלא רק כשנתבעים לעגל אינם נותנים, אלא אפילו כשנתבעים למשכן ג"כ אינם נותנים: —

יש בני אדם שהם גבורים גדולים, גבורתם היא להרוס ולכלות, ולהניח אבני נגף על דרך אלה שמתאמצים לעשות טוב: —

יש בני אדם שאם הבריוח אותם דרך הפתח, הרי הם נדחקים ובאים דרך החלון, סתמו את החלון, יחמקו ויעברו דרך משענת הארובה: —

יש בני אדם היודעים לרחף על פני גחלים לוחשות מבלי שתכוינה רגליהם: —

יש בני אדם שבכל אבקת-חול הם רואים אבן-נגף: —

יש בני אדם אשר חוג מבטם צר ורוחם מוגבל, דבקים הם באדמה שתחת רגליהם, אל השמים לא ירימו עיניהם, ויותר מד' אמות שלהם לא יראו: —

יש בני אדם שלא רק שהם נותנים לאחרים להניע את הפעמון להשמיע בראש הומיות את מעלותיהם ומעשיהם הטובים, אלא גם הם בעצמם מניעים בפעמון הגדול להשמיע ולהודיע את מעלותיהם ומדותיהם הטובות: —

יש בני אדם שהם גרועים מבלעם, משום שבלעם הלך לקלל ולארר, וברך אך ברך, בכל פעם שפתח את פיו לקלל, יצאה אך ברכה, והם מהפך אל הפך, הם הולכים לברך ומקללים, אך מקללים, וכשיפתחו את פיהם לברך, תצא קללה, כמו להכעיס רק קללה, הולכים הם לדבר עם חבריהם דברים נמוסיים וטובים, ומפיהם יצא ההפך: דברים גסים הקוראים לריב ומדון: —

יש בני אדם שתמיד הם בוכים ודמעות על לחים, ולהפך, יש בני אדם המתנהגים תמיד על דרך זו: „צבוט את הלחי והביא בה אדמדומית“: —

יש בני אדם ששיבדי זרקה בגופתם מרוב ימים, ורוחם יחבק עוד אשפתות הילדות: —

יש בני אדם שגם אם נרחץ אותם במים חיים, ונשפשף אותם בבורית, והם נשארים מטונפים והזמה לא תסיר מהם: —

יש בני אדם שהם מלגלים תמיד ומתלוצצים אך ורק כדי שלא ילגלו עליהם ולא יתלוצצו בהם: —

יש בני אדם שכל שאיפתם היא שלווה, אבל שלווה זו של בית-עולם, אוהבים הם את המנוחה, גם אם מנוחה זו היא מנוחת המות: —

יש בני אדם בעלי לשון, שלמרות מה שהקביה הבדיל אותה מכל אברי האדם בזה שהיא מוטלת, ועשה אותה מבפנים, והקיף אותה בשתי חומות אחת של עצם ואחת של בשר, — למרות כל זה לשונם היא לשון נחש ממש: —

יש בני אדם הרוצים דוקא להוכיח את אותם שלא יראו ולא ישמעו ולא יבינו: —

יש בני אדם שהם נכנעים וחונפים לגבוה מהם, וגאים ואכזרים לנכנעים להם: —

יש בני אדם בעלי נשמות שחורות, גסות, רעות, נפסדות, מלאות חטאות-שאל כבוד, שקועות עד צואר בתאוות טמאות ושפלות, כל רתנועה ותנועה מתנועותיהם מעידה על זה, כל מבט ומבט ממבטיהם מעיד על זה. כל הגה והגה היוצא מפיהם מעיד על זה, וכל עצמותיהם תאמרנה: טמאים אנחנו, רשעים אנחנו: —

יש בני אדם פחדנים שיפחדו תמיד שמא ישגו. לכן הם אינם עושים כלום, כי יודעים הם מן הכלל שרק מי שאינו עושה כלום אינו שוגה לעולם: —

יש בני אדם שנקל להם לשלוט על זולתם, אבל קשה להם, קשה מאד, לשלוט גם על עצמם: —

יש בני אדם מנוולים, קטני-המות, חרשים, אטומי אזנים, מטומטמי לב, והם שונאים את אוהבי אמת תכלית השנאה: —

יש בני אדם החושבים את עצמם תמיד, לזכה ורוצים שמלאכתם תהיה נעשית דוקא ע"י אחרים: —

יש בני אדם שאינם רוצים לדעת מכלל זה, שבמקום שאין חבלי לידה, אין לידה, ובמקום שאין רוח, אין גשם, ובמקום שאין דמעות הזורע אין רינת הקוצר, רוצים הם למצא הכל מן המוכן, לכן הם תמיד מלאים תלונות ומרורות עד "עמק העכר" על העולם הזה המלא מכשולים: —

יש בני אדם שלהם כל האמצעים כשרים, וכל הדרכים ישרים להם, ובלבד שיגיעו למטרתם, הם ינקטו בכלל זה שהמציאו היוזאטים, המטרה מקדשת את האמצעים, הם יתנהגו עם אנשים שאינם רואים בהם עוד שום תועלת כבזנבות-הסיגריות המושלכים לאחר עישון הנרמסים ברגל, הם בעלי כשרון גדול, בעלי רצון אדיר, בעלי שאיפה רמה לעשות רעה, אך רעה ואכזריות... היום שעבר עליהם מבלי מעשה רעה יחשב בעיניהם לאבדה שאינה חוזרת, ודגל האידיאל שהם נושאים ברכה, הוא סמרטוט שעליו חרות: אהבת הבצע, שקר וזיוף, הם אינם בני אדם עוד רק חיה טורפת המוצצת דם: —

פ"ב

תן לחכם ויחכם עוד (משלי ט' — ט')

לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה.

(חולין ס"ז).

א

מי שכואב לו ואינו צועק, שוכה; צועק אף שאינו כואב לו, צבוע; כואב לו וצועק, גהמה; כי כל בהמה וחיה כשיכאב לה היא צועקת: ומי שאינו לא שוטה ולא צבוע ולא בבחינת בהמה, כשיכאב לו מה הוא עושה? — הוא שוחק, וכן מצאנו אצל ר' עקיבא בן יוסף כשהיו כורקין את בשרו במסרקות של ברזל היה שוחק (קרי ק"ש וגחך וכו' ירושלמי ברכות פ"ט — ה"ה).

ב

כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר אינו אלא „מקטני אמנה“. מי שאין לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר אינו אלא שוטה (כי עליו לדאג על היום ולא על המחר), מי שיש לו פת בסלו ואינו אומר כלום, אינו אלא בהמה (כי הבהמה אם יש לה מה לאכל, אוכלת ואינה דואגת). מי שיש לו פת בסלו ואומר מה יאכלו חברי העניים, הרי הוא אדם הנברא בצלם אלקים.

ג

בן זומא ברך ואומר „שברא כל אלה לשמשני“, מי שנצרך למעיל החיט עושה לו, ומי שנזקק לנעלים הסנדלר יתקן אותם עבורו, אבל יש עוד יותר מפונקים, שלא רק מעיל ומנעלים הם — מתקנים ע"י אחרים, אלא גם הלמוד שאחרים ילמדו עבורם, ומה שהוא עוד יותר גרוע, שגם בהגיון ומחשבה, שאחרים יחשבו מחשבות ויהגו דעות עבורם.

ד

המשוררים וגם המנגנים על הכל הם כתבו, ועל הכל שרו שירים ועל הכל זמרו זמירות, ובפרט על „האהבה“, אבל על „האשות“ (עהעשטאנד בלע"ז) אף אחד מהם לא חבר שיר ולא זמר לכבודה. גם שילר בעצמו כותב לאמר „עם האבנט עם הצעיף יקרע לשנים השגעון היפה“, (ליעד דער ערדע). רק אחד החכם מכל שר שירו הנפלא רב הערך „אשת-חילי“ :

ה

אדם אחד מאלף מצאתי, ואשה בכל־אלה לא מצאתי (קהלת ז' — כ"ח) ובמובן סוביקטיבי כמעט כל אדם ימצא אשה טובה, אהובה וחכיבה, תמימה ונעימה, נדיבה וחסידה, וזאת היא אמו : —

ו

סתם עני פושט ידו ומבקש. עני-בדעת לא רק שאינו מבקש, אלא הוא עוד ממאן ומסרב, ועתה כן שפתי אביי דוברות. אין עני אלא בדעה (נדרים מ"א).

ז

אם קבלת טובה מחברך אתה אומר לו, 'שלם ה' פעלך'. אבל אם עשה לך חברך רעה, אתה בעצמך רוצה לשלם בעד פעולתו: —

ח

כך דרכו של בן אדם. אם אך שבר צמאוננו, מיד יפנה ערפו למעין, ומדאמרי אינשי, בירא דשתית מיניה מיא לא תשדי ביה קלא (ביק צ"ב), הוא רק שלא תהיה כפוי טובה אבל הכרת - טובה מאן דכר שמיה:

ט

יש, 'עולם' במובן מות, כמו 'הלך דהאדם אל בית עולמו', ויש 'עולם' במובן זמן בלתי משוער, נצחי, כמו 'חק עולם', 'כרית-עולם', ועתה אם יאמר לך אדם, 'לעולם לא אשכח לך דבר זה', אם זאת נוגע להכרת-תודה, תדע ש'לעולם' פירושו מות, וכשם שהמת משתכח מן הלב, כמו כן הוא ישכח את הטובה, ואם זה נוגע לנקמה, תדע ש'לעולם' פירושו נצחי: —

י

העשירות מביאה לידי רדיפת-תענוגים, רדיפת-תענוגים מביאה לידי חמדת-ממון, חמדת-ממון מביאה לידי קמצנות, קמצנות מביאה לצרות-עין, צרות-עין מביאה לקשיות-לב ואכזריות, עד שמאדם הנכבד בצלם האלקים נעשה שד-שחת: — העניות מביאה לידי קטנות ושפלות, קטנות ושפלות מביאות לידי חרפה ובוז, חרפה ובוז מביאים לידי זוהמא וטומאה עד שמתגולל באשמה: — לכן בצדק התפלל המלך החכם לאמר, 'ראש ועשר אל תתן לי': —

יא

וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, בלי יוצא מן הכלל. אבל משעה שהאדם התחיל לחשב את עצמו למרכז הבריאה, או נתהווה הרע בעולם, למשל: צמחים טובים וצמחים רעים, אילנות טובים ורעים, וכן בהמות וחיות טובות וגם רעות, זאת אומרת, כל אותם הצמחים והאילנות שהם לטובת-וולתועלתו טובים הם, וההפך-רעים, וכן אותן הבהמות והחיות שהוציא תועלת מהן, טובות הן, ואותן המזיקות לו, רעות הן, ובכלל כל דבר בעולם שהאדם אינו רואה בו תועלת לעצמו רע הוא, ומה שהוא לטובת-הנאתו, טוב הוא, טוב מאד: —

י"ב

אין דעובדין בישין למריהון קשיין (איכה רבה נ"ו) פ"י אם המעשים רעים הם קשים לבעליהם: — מנלן? המעשים שאדם עושה מחזרים הם עצמם באיזה אופן על העושה. למשל: מי שישנא את חברו נקרא שונא, והמתקנא בחברו נקרא קנא

קנא, והמדבר שקר נקרא שקרן וכדומה, וכן להפך, העושה צדקה נקרא בעל-צדקה והלומד חכמה נקרא חכם וכדומה: —

י"ג

„הרבה עשו כר' שמעון ב"י ולא עלתה בידם": — מדוע? יען כי כל המקשה ערפו נגד הטבע ויבגד בה, ענש יענש, כי הטבע יודע להתנקם במי שיבזה אותו וממאס בו, בכלל אי-אפשר לאדם להתנהג עמו באדישות ובקרירות-רוח ועל אחת כמה וכמה לבטל אותו לגמרי, עליו רק לרסן אותו ברסן חזק ולמשל בו, זאת הוא בידו לעשות, ולא יותר: — ובעת שהאדם ירסן את טבעו ומכניע אותו תחת הרוח, אז הוא ירם אותו למעלת אצילות, ועושה מחקי הטבע חקי המוסר: בכלל על האדם לצרף את הטבע עם הרוח, לכן אמרו „הרבה עשו כר' ישמעאל ועלתה בידם": —

י"ד

תניא כך היה מנהגו של ר' עקיבא, כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח הצבור, וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו, אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת (ברכות ל"א) ובזמננו הוא, מהפך אל הפך, דוקא בתפלה עם הצבור מטלטלים מזוית לזוית... .

ט"ו

יש ירא-שמים ויש ירא-שמים, יש ירא-שמים שיראתו לשמים היא יראת-עלאה. מתחסד עם קונו בצנעה ובסתר, יראתו היא בבחינת רואה ואינה נראה, ויש ירא-שמים שיראתו לשמים היא יראת תתאה, מתחסד עם קונו בקוליות, יראתו בחוץ תרנה וברחובות תתן קולה, דההמון העומד תמיד ברחוב ישמע ויראה רק דברים של רחוב...

ט"ז

כל נשיקות של תפלות הן, חוץ כשלש, נשיקה של גדולה, נשיקה של פרישות, נשיקה של פרקים (מ"ר פ' שמות פ"ה—א': פ' ויצא ע'—י"ב). הפילוסופים הקדמונים אומרים, הפה נכרא קודם כל לאכל ולשתות ולדבר, אבל מה שמשכלל אותו ומשלימו, מעלהו ומעדנו, הם השחוק והנשיקה: — בימי קדם היו מונים שלשה מיני נשיקות א', „באסיא" נשיקה של ידידות וקרבות ב', „אוסקולא" נשיקה של גדולה, זאת אומרת, נשיקה של יראת-כבוד לאנשים גדולים וקדושים ג', „סוא-וויא" נשיקה של חשק ואהבה: — ברם! בני אדם ברשעתם המציאו עוד מיני נשיקות המשפילות ומבזות את הפה, נשיקה זו שהיא בבחינת נשיקה לפנים ודקירה מאחור, דכתוב, „נערתות נשיקות שונא (משלי כ"ז—ו') וכן נשיקה של שקר, דכתוב „וירץ עשו לקראתו וישקהו, נקוד על „וישקהו" שלא נשקו בכל לבו (אדר"נ פליד) וכן נשיקה של חנופה, דכתוב „והיה בקרב איש להשתחות לו, וישלח את ידו והחזיק לו ונשק לו, ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל (ש"ב ט"ו—ה').

י"ז

יש המקטין את עצמו ויש המקטין את עצמו, יש המקטין את עצמו לתכלית זאת

זאת למצא חן בעיני בני אדם קטני מוח וקטני המוסר, ויש המקטין את עצמו בזה שמגביה את עצמו למעלה, ומרחף בספירות דעליונות עד שהוא נחשב בין אלה שלא יוכלו ולא ירצו להתרומם המבטים עליו ממטה לקטן, ויותר שהוא יתרומם, יותר הוא נעשה קטן בעיניהם: —

י"ח

עשית הרעה, יש לה שייכות אל הידיעה מהרעה, כי רק מי שיודע שיש רעה, יוכל לעשות רעה, זה הוא יתרון האדם על דבהמה והחיה. להיות חוטא להתחרט ולעשות תשובה: חיה הממיתה עומדת בנקיונה, היא חסה מכל פשע ועון, כי היא ממלאה את חק הטבע, משום שחקים אחרים אין לה, אבל האדם, לו יש תורת-המוסר והלכות דרך-ארץ, אדם הממית, מות יומת, שופך דם האדם דמו ישפך, וזה הוא יתרונו: —

י"ט

מיום ששמע האדם, כבשה ורדו, נתעוררה בו תאות השררה, רוצה הוא להשתרר על דהייים וגם על המתים, לשרר ולרדה על הגופים וגם על הנפשות, למשל ולשלט על העתיד וגם על העבר: —

כ

יש המלקק את המצורעים למענם לטובתם, לרפא אותם: ויש המלקק את המצורעים למען עצמו לטובתו, כדי שיהיה נחשב לקדוש, כמו פראנץ איש אססיו:

כ"א

מאור הגולה האמתי הוא מי שאינו יודע שהוא יאיר, משה לא ידע כי קרן עור פניו.

כ"ב

הפלא ופלא! אכלו בני אדם מעץ הדעת ועדין הם אינם יודעים להבדיל בין טוב לרע.

כ"ג

כשם שהאדם אינו לא קרניוואר גמור, ולא פרוגיוואר גמור, אלא אוניוואר, זאת אומרת, האדם הוא לא מאוכלי בשר בלבד, ולא מאוכלי צמחים בלבד, אלא מאוכלי הכל, כמו החזיר, כמו כן באמונה, האדם אינו לא טהיאיסט גמור, ולא אטהיאיסט גמור, אלא אומניקֶרדו, זאת אומרת: האדם אינו מאמין באלקים בלבד, ואינו כופר באלקים, אלא מאמין בכל, בבחינת, פתי יאמין לכל דבר. —

כ"ד

שויון: כן! השויון הוא מה שלכל אחד ואחד חבילה מלאה צער ויסורים הנושא על שכמו כל ימי חייו: —

כ"ה

יש הפושט את ידו ליתן, והמקבל לוקח ויירק לתוך היר הנותנת בלי בושח ובל

ובלי מוסר-כליות, אבל הוא נותן וחוזר ונותן באמרו גם זה לטובה שיירק רק לידי ולא בפני: —

כ"ו

הרחמנות היא פעולה טפוסית מיוחדת של אנכיות ואהבת-עצמו, המשתתף בצער יסבל מזה, כי צער זולתו יגרם לו אי-נעימות שרוצה בכל אופן להסיר מעצמו, כי מי שאינו מרגיש ואינו מסובל מצער זולתו, לא יבא בכלל לידי רחמנות: —

כ"ז

לא רק האסון הוא אבן-בחן של נפש האדם, אלא גם האושר: —

כ"ח

על פי הרב נסתם אוזן האדם לשמוע קול הזמן: —

כ"ט

יש בני אדם שלמדו תורה והם ע"ה בורים וגסים, ולא נראה זאת כפרדוכסון כלל, כי בפעל יש בני אדם שהם ע"ה בורים וגסים ורק במקרה למדו תורה, ולאסוגם המאור שבה לא החזיר אותם למיטב: —

ל

אהבה עמוקה, וחבה יתרה לטבע, שמחה אמיתית, ועליצות אין-סופית בטבע, הערצה רמה, הוקרה, וחשיבות הטבע, אימה ויראה, וכונה עמוקה לפני הטבע, אז יוכל לקרא ולומר, "יהי כבוד ה' לעולם, ישמח ה' במעשיו: —

ל"א

אשרי האיש הפושט את כפיו השמימה, ואת נפשו ולבו ישפוך ליושב מרום, בכה יבכה, רחמים יבקש, ותחנונים ידבר, ויאמין כי שומע לו: —

ל"ב

איזו היא אהבה האמתית? בעת שגם חסרונותיו של חברו ומומיו למדורת טובות בעיניו נחשבו: —

ל"ג

המעשים היותר טובים הם אלו שגם מלאך רע מוכרח בעל כרחו לענות עליהם אמן: —

ל"ד

הרגעים היותר טובים והיותר מאושרים בחיי האדם הם, בעת שהגוף מכניע את עצמו תחת הרוח ונעשה משעבד לו כל כך, עד שישכח בכל הצטרכותיו הגופניים: —

ל"ה

כל העומד תחתיו נחשב למת, כי כל עמידת תחתיו היא מיתה: כל מי שאינו עושה משלו, רק מחקה את אחרים, הוא עבד, כי כל חקוי היא עבדות: כל האומר נואש, הוא פחדן, מוג'לב, כי כל יאוש היא פחדנות ומרץ: כל מי שיצרו הרע ימשל בו, הוא רפה-רוח, כי כל תשוקה ותאוה היא רפיון וחולשה:

ל"ו

הסבלנות וההרגל הם שני מורים טובים המלמדים את האדם לסבל ולנשא, ושכל אסון וצרה יהיו קלים לנשוא, וכל דבר היוצא מדרך הטבע יהיה לדבר פשוט, דבר המובן מאליו: — כי בפעל הצרה והאסון בעצמם אינם נוראים כל כך לו לא בא תמיד בעקבם בלבול הדעת ואבוד עצות, אבל הסבלנות וההרגל מלמדים איך להשקיט את הרוח ולהשיב את הדעת: —

ל"ז

אלה הרוצים לראות את הדברים כמו שהם בפעל, ולהתחקות על שרשם, הם יענו תמיד תחת השאלות דהאלו: מדוע, ומפני מה? לשם מה, ובשביל מה? מאין? לאן? ולמה? שאלות אלו לא תתנה דומיה להם ומפריעות את מנוחתם: —

ל"ח

מי שיש לו מנה רוצה מאתים". גם בדברים רוחניים, האירצון הוא הכח הטמיר התוסס בחיי הרוח של אדם גדול, הוא הדוחף אותו להתקדם ולשאף תמיד לעתיד יותר טוב ויותר נעלה: —

ל"ט

מוכרח האדם לדעת דהיטב את העבר, כדי להבין את ההווה, ושיהיה לו מושג קל מן העתיד: —

מ

עוד הפילוסוף והכלכלאי-המדינאי לאנגע, צוה ככרוכיא ודרש לבטל את זכות-הירושה, נחלת-אבות: — אמנם לדעתי, אם יהיה ביכלתנו לבטל כל מיני ירושות אז הצדק אתו, אבל מחלת-הירושה לא נבטל ורק אחוזת-נחלה נבטל? הרע נקבל ואת הטוב לא נקבל? — אם הוריו חולים באחת ממחלת-הירושה כמו טרוף-הדעת, חלי-הנפילה וכדומה, ירושה זו לא תבטל (כי אין בידינו לבטלה), אבל ירושת-ההון והנחלה תבטל? האין זאת עוות הצדק? —

מ"א

הזמן שאנחנו חייב בו הוא של דם ואש, ריב ומדון רעש ותרועת נשק, שלום קצר של בושע וכלמה, ומלחמה ארוכה וממושכה לאין סוף, עריצות ועבדות, סכלות נצחית של בני אדם וטפשות בלי-קץ, אבל האופטימיים אומרים כי העתיד יהיה זמן של שקט ומנוחה, של שלום ואהבה, שביתת-חרב נצחית, וברית-שלום עד עולם, חרות, שויון ואחווה, וחכמה בינה ודעת ימלאו את הארץ: — אמנם הפסימיים שואלים לאמר "היהפך כושי עורו"? : —

מ"ב

בני אדם וגם העמים, הם רוצים פשוט באחיות-עינים, על ידי הסכלות והנבלות הנטועות בהם מטבעם ומשעת לידתם. הם אוהבים אהבה בלתי מוגבלת את השקר הכחש והמרמה, ושונאים תכלית השנאה את האמת ואת היופי, ממילא מי שיודע לסמא את עיניהם ולהכות אותם בסנורים ולעשות להם מטעמים כרצונם ולפי רוחם, הוא ירכש לבם ונעשה איש סודם: —

מ"ג

אומרים כי האדם נברא מקוף, דבר זה מוטל בספק. אבל שהאדם יהפך ונעשה קוף, זאת ודאי, כי אנחנו פוגשים בני אדם כאלה יום יום: —

מ"ד

ר"ב בני האדם כשהם באים בשנים הם מוסיפים במשקל, אבל לא בשכל ודעת: —

מ"ה

ר"ב בני האדם הם מעריכים את חבריהם בפרט ואת האדם בכלל, אך ורק כפי התועלת שהם מוציאים מהם:

מ"ו

כל בהמה היא בהמה, וכל חיה היא חיה, אבל לא כל אדם הוא אדם: —

מ"ז

כל סכל חסר-לב, כל חכם וצדיק בעיניו, כל בעל גאווה ועז-פנים ככלב, כל בדאי ושקרן, כל צבוע ומתחסד, כל שפל ונבל, כל נפתל ועקש, כל עבד וחלני, תשוש-כח וחוסר-אונים, צר עין מלא קנאה, הוא בעונותינו הרבים המבקר היושב על כסא-המשפט: —

מ"ח

אסון הוא להיות מכיר את הבריות, כי מי שהוא בקי בטבע בני אדם ומכיר ויודע מה שבלבם ומחשבותיהם, הוא מתרגז ומתקצף ומתמלא חמה, ולאט לאט יתעורר בו הרגש המר של שנאת-הבריות, ויורד לסוף דעתו של הכתוב "וינחם ה' כי עשה את האדם, ויתעצב אל לבו, ויאמר ה' אמחה את האדם אשר בראתי כי נחמתי כי עשיתם": —

מ"ט

אָח! איזמה ונוראה היא המלחמה עם בני אדם הדומים לרמשים שכלי-זינם היא הצחנה: —

נ

מתהלת-עצמו עדין לא בא האדם להיות נודע-לתהלה, אבל גם משפלות-עצמו עדין לא בא האדם להוקרה, אדרבה, קנט אומר, "העושה עצמו לתולעת, לא יכול להתאונן כשרמס ברגל":

נ"א

יש הדומה לאור הניתן בפנס סמוי, אשר בפנים מאורו זך ובהיר, אבל בחוץ הוא סמוי ואינו נראה, ויש הדומה לאור-מתעה, ממרחק הוא מאיר, ובקרבתו הוא לא-כלום: —

נ"ב

יש הדומה למי שנושא סל מלא ביצים, הנותן כל דעתו ונזהר ומפקח שלא תפל ביצה חלילה ותשבר: —

נ"ג

יש הדומה לילד שהתרצע ולקה, ומפייסו בעגת-סוכר, ואינו יודע אם לבכות או לשחק: —

נ"ד

אוי לו למי ששוכח פתאום את מקומו ומצבו בתוך נפשו, ויתאוה לדבר הרחוק, רחוק רחוק ממנו: —

נ"ה

יש שוטים וכסילים החושבים את העניות לחוק שבטבע, חלק אורגני של האנושיות, שאין היא נותנת לרפוי כמחלת הסרטן: —

נ"ו

אסיה הורה לותר על החיים.

אירופה הורה להוקיר את החיים.

אמריקה הורה לההנות מן החיים.

נ"ז

הפילוסוף ניטשע אומר, "להיות אדם, זאת אומרת להיות לוחם", ויש בני אדם שמתוך מרץ ומתוך עצלות, מוטב להם שלא להיות אדם כלל מלהיות לוחם:

נ"ח

יש בני אדם שאך הם יפסעו ויצעדו בטנוף וזוהמת הארץ.

לא רק את כף-רגלים הם מטנפים אלא גם את חטמם:

ויש בני אדם שגם אם הם בוססים בטנוף וזוהמת הארץ

ואפילו את כף רגלם הם אינם מטנפים: —

נ"ט

דהרבה בני אדם שואפים לשפיכות דמים, ולחתוך את בשרם קשה להם משום שכואב להם, לכן הם חותכים את בשר חבריהם, הם חותכים וחותכים בלי רחמנות: —

ס

ניטשע אומר, "בכדי לבנות מקדש, צריך להרוס מקדש", אבל האסון הוא שההריסה קודמת לבנין, ושהשלילה קודמת לחיוב, וישן מפני חדש תוציאו: — יסיף

ס"א

יִוְסִיף דַּעַת יוֹסִיף מְכָאוֹב. דִּמוּסִיף דַּעַת יוֹדַע מַה שֶּׁהוּא רֹאֵה, שׁוֹמֵעַ, וְיֹוֹדַע מַה שֶּׁהוּא שׁוֹמֵעַ. הוּא יוֹדַע אֶת הָעוֹלָם וְהָרַע שְׁבוּ, הוּא רֹאֵה סְבִיבוֹ סָחִי וּמֵאוֹס, אֲכֻזִּירוֹת וּגְסוּת, קִנְאָה וּשְׂנָאָה, מִלְחָמַת הַקִּיּוֹם וּשְׁפָךְ דָּם, חֶשֶׁךְ וְאִפְלָה, תְּהוֹ וּבְהוֹ, בְּכָל פֶּנֶה שֶׁהוּא פּוֹנֶה הוּא רֹאֵה עֲנִיִּים קְטָנִים נְבוֹזִים וּשְׁפִלִּים, זְחִילָה, הִכְנָעָה וּשְׁפָלוּת שֶׁל שָׁקֶר, כְּזָבִים נְבוֹזִים, דְּחִיפּוֹת וּרְדִיפּוֹת, וְאִיךְ קֹדֶשׁ הַקִּדְשִׁים נִרְמָס בְּרִגְלִים גְּסוּת, אִזּוּ הוּא עוֹמֵד נֹצֵב וְלֹא יָדַע לֵאמֹר יִפְנֶה, וּמִתְחִיל לִהְיוֹת קָצָף וּלְהִתְרַגֵּז וּלְהִתְמַרְמֵר וּלְקַלֵּל אֶת בְּנֵי הָאָדָם וּמַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים, וּמִמְטִיר עֲלֵיהֶם חֲרָפוֹת וּגְדוּפִים, וַיִּכֶם בַּחֹץ לְשׁוֹנוֹ, עַד שֶׁנַּעֲשָׂה לֵאמֹר רִיב וְאִישׁ מְדוֹן לְכָל הָאָרֶץ.

ס"ב

יֵשׁ אָדָם חָכָם מְלֵא בִּינָה וְדַעַת, אֲבָל רַב מַעֲשֵׂיו הֵם שְׁטוּתִים וְאוֹלָת, וְיֵשׁ אָדָם שׁוֹטֵה וְכִסִּיל, וְרַב מַעֲשֵׂיו הֵם נַעֲשִׂים בְּחִכְמָה וְדַעַת, וְאִם יָבֹא אֶחָד הָעוֹמֵד מִחוּץ, שְׂאִינוּ מְכִיר אוֹתָם לְחָרֶץ מִשְׁפָּט עֲלֵיהֶם עַל פִּי מַעֲשֵׂיהֶם, אִזּוּ יֹאמַר עַל הַשׁוֹטֵה שֶׁהוּא חָכָם וְעַל הַחָכָם שֶׁהוּא שׁוֹטֵה: — טַעַם וְסִבָּת הַדְּבָר הוּא הַמִּזְג. חָכָם הוּא, אֲבָל מִזְגוֹ הַחֵם וְהָרוֹתַח לֹא יִתֵּן לוֹ לְתַקֵּן אֶת מַעֲשָׂיו כְּפִי חִכְמָתוֹ, יוֹדַע הוּא אֶת הַסִּכְנָה שֶׁבְּדִבְרֵי וְלֹא יוֹכֵל לִהְיוֹת מוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ, מִזְגוֹ הַחֵם מְבִיא לְיָדֵי פִזְיוֹת וּקְלוּת־הַדַּעַת, וּקְלוּת־הַדַּעַת מְבִיא לְיָדֵי שְׁטוּת; כִּנְגְדוֹ הַשׁוֹטֵה, אִם מִזְגוֹ אֵךְ קָר וּשְׁקֵט, אִזּוּ מִזְגוֹ הָקָר מְבִיא לְיָדֵי זְהִירוֹת, וְזְהִירוֹת מְבִיא לְיָשׁוּב־הַדַּעַת, וְיֵשׁוּב הַדַּעַת מְסַבֵּב שֶׁמַּעֲשָׂיו נַעֲשִׂים בְּחִכְמָה: —

ס"ג

דִּהְיִיכִיָּה הִיא הַחִכְמָה שֶׁל הִרְכַּבַת חוּמְרֵי הַגִּשְׁמִים הִיא תוֹרָה לָנוּ מֵאִיזָה חוּמְרִים נִפְרָדִים הַגִּשְׁמִים הֵם מוֹרְכָבִים, וְאִיךְ הֵם נִפְרָדוּ לִיסוּדוֹתֵיהֶם, וְגַם אִיךְ הֵם יִתְחַבְּרוּ וְיִתְקַשְּׂרוּ מֵאוֹתָם דִּחְלָקִים הַשּׁוֹנִים: גַּם חִכְמַת הַפְּסִיכּוֹלוֹגְיָה תוֹרָה לָנוּ הִרְכַּבַת תְּכוֹנַת הָאָדָם, כִּי תְכוֹנַת הָאָדָם וְסִגְלָתוֹ הֵן מוֹרְכָבוֹת מִיסוּדוֹת וְחִלְקִים שׁוֹנִים. לְמִשָּׁל: אָדָם שׁוֹטֵה, אִם נַעֲשֶׂה הַפְּרָדָה מִשׁוֹטֵה, אִזּוּ ע"י הַנִּתּוּחַ וְהַפְּרָדָה יִתְגַּלֵּה שֶׁהַשׁוֹטֵה הוּא מוֹרְכָב בְּעֶרֶךְ 50% טַפְשׁוֹת, 25% גְּאוּה 25% אֲנִכּוּת, וּמִדּוּעַ אֲנַחְנוּ קוֹרְאִים לוֹ רַק שׁוֹטֵה? יֵעָן כִּי הָרַב שֶׁבוּ הוּא הַשְׁטוּת, וְהָאוֹלָת הִיא הַמְכַרְעַת, וְכִמוּ שֶׁאֲנַחְנוּ קוֹרְאִים לָמִים בְּשֵׁם מִים אֵף כִּי הַמִּים מוֹרְכָבִים מִשְׁנֵי חוּמְרִים שׁוֹנִים - שְׁנֵי חִלְקִים מִים וְחֵלֶק אֶחָד חֲמָצָן - וְיֵעָן כִּי חוּמְרֵי הַמִּים הוּא הָרַב לִכְן נִקְרָאוּ מִים: — וְכֵן לְמִשָּׁל קְמִצָן. הַקְמִצָן הוּא מִין מוֹרְכָב 50% קְמִצְנוֹת 25% עֲנוּה (כִּי כָל קְמִצָן הוּא עֲנוּ מִשְׁנֵי טַעֲמִים א) לְתַקֵּן אֶת הַמְדָּה הָרַעָה שֶׁל קְמִצְנוֹת ע"י עֲנוּה. ב) כָּל קְמִצָן יוֹדַע כִּי גְאוּה מוֹכְרַחַת לַפְעָמִים לַעֲלוֹת בְּדָמִים) 25% פְּחַדְנוֹת (כִּי בִהְלָתוֹ עַל מִמוֹנוֹ מַעֲוִירַת בּוֹ פָּחַד): — וְכֵן חֶרֶד: אָדָם חֶרֶד בְּמוֹבָן הַכִּי נַעֲלָה שֶׁל מֵלֶה זֶה הִיא הִרְכַּבָּה שֶׁל יִרְאָת שָׁמַיִם וְאַהֲבַת הַבְּרִיּוֹת וּמִסִּירַת נַפֶּשׁ לְאַמֶּת וְצִדִּק: וְחֶרֶד עַל פִּי הַנּוֹסֵחַ הָרִגִּיל הִיא הִרְכַּבָּה שֶׁל חֲרָדוֹת, טַפְשׁוֹת וְגְאוּה: — חָכָם: אָדָם חָכָם בְּמוֹבָן הַיּוֹתֵר נַעֲלָה הִיא הִרְכַּבָּה שֶׁל חִכְמָה בִּינָה וְדַעַת, וְצִרוּף שֶׁל כָּל הַמְדוֹת הַטּוֹבוֹת וְהַנִּעְנוּת, וְחָכָם בְּמוֹבָן הָרִגִּיל הִיא הִרְכַּבָּה שֶׁל חִכְמָה וְעֶרְמָה פְּקִחוֹת וְעֶרְמוּמִית, וְלַעֲשׂוֹת כָּל רָעָה בְּלִבָּד שֶׁלֹּא יִהְיֶה נֹכֵר וְשֹׁלֵא יִתּוּדָה: —

ואם ישאל השואל למאי נפקא מינה? ומה היא תכלית הפרדה זו ומטרתה?
חשובתה היתרה של הפרדה פסיכולוגית היא א) למשל: אם תפגש באדם שוטה,
ואם אתה תתנהג עמו כאלו אך שוטה לפניך, אז תכשל רק עליך לדעת כי יש
לפניך מין בריה המורכבה מאולת גאווה ואנוכיות, ואז תדע איך להתנהג עמו ותוכל
לעמד לפניו, וכן בחכם או חרד וכדומה: ב) מצד הספרות, אם יבא הסופר לתאר
בספורו או לציר במחזה אנשים שונים עם תכונות-נפש ואופים שונים ומשונים,
ועתה אם הסופר אינו יודע היטב את סוד הרכבת תכונות בני אדם וטבע-נפשם,
אז הקורא את הספור או הרואה את המחזה ימצא שהדבר לקוי בחסר ולא ישבע
רצון ממנו, כנגדו אם הסופר הוא פסיכולוג כדבעי, ויודע היטב את סוד ההרכבות
הנפשיות וצרופיהן, אז הקורא או הרואה, יראה שהכל בדיוק כמו הטבע עצמו,
ויבא לידי התלהבות: —

ס"ד

מקרבות (פערנראהרע) ומגדלות (מיקרוסקופע) הן הביאו בחוג הרגשתנו
דברים בלתי ידועים לנו, במכונה של דהפרדה-תחזיתית (ספעקטראלאפפאראט)
מודיעים לנו גלי האויר את חקי התכל ואת בנין האתומים. קוי רינטגין יתנו לנו
לראות דברים הסמוים מן העין. החכמה והמדע בנו לנו מכונות שעל ידן יתודעו
מיני כחות שמציאותם לא עלתה על לבנו ואין לחושינו שום מושג בהם, כמו כח
החשמלי וכח המגנטי, גם זאת המצאה של חכמת האדם, רדיא-שקולו הולך מסוף
עולם ועד סופו, וכן יש לנו מכונות שיכולים על ידן לחדר אל חלל-העולם ולמדד
את מרחק הכוכבים ולקצב גדלם משקלם ומזגם הקר-והחם, ועוד הרבה המצאות
המציאה חכמת בני אדם, כמו אוטומוביל, וספינת-אויר ועוד ועוד: ברם! החכמה
והמדע הביאו הרבה השלמות בעולם, אבל לא שנתה את אופי בני האדם. החכם
והעושי, השקר והמרמה וטומאת הנפש מלאה הארץ כעת לא פחות, מבדור
המבולי, ממשלת אשור בדורו של סנחריב כממשלת צרפת בדורו של נפוליון,
וכממשלת בריטניה בדורנו: —

ס"ה

חידת-העולם, הפקחים בעלי מעשה, עבורם אין שום חידת-העולם במציאות.
העולם הוא עולם והעיקר ליהנות ממנו כדבעי, צער העולם ויסוריו הם מסרו לרשות
העלובים והאומללים לבעלי-עיון החושבים מחשבות, ולהמשוררים והפיסנים בעלי-
דחיה שכל ימי חייהם הם מענים את נפשם ומצטערים ברעיון קבוע זה להיטב
ולתקן את העולם בצדק ובמשפט בחדס ורחמים, ולמרות חכמתם הגדולה וידיעותיהם
הרבות, הם לא הגיעו לדעת כי העולם אינו דורש שום חזק ותיקון, רק עונג
ותענוגים, ובכלל רוצה העולם ובני אדם בחוכם להיות מרומה: —

ס"ו

מה הוא כינון-הצבא? לקחת כל גבר שאך הגיע לשנות-גבורת על איזו
שנים, ולפרש אותו מכל עבודה פרודוקטיבית, ולחנכו לעבודות, והעיקר כשתבא
עת מלחמה, אז עליו להשליך ממנו את כל רסני המוסר וכל כבלי הנמוס ומסדה
הבושה

הבושה, ולדעת שכל מה שהיה אסור נעשה מותר, ולא רק מותר אלא חובה, וכל המרבה בשפיכת-דמים הרי זה משובח, ולתכלית זאת תבובז המדינה יותר משליש מכל ההכנסות והארנוניות: —

ס"ז

מאימתי רואה אדם עצמו זקן? — א"ת בעת שהוא מסתכל בראי ורואה את חוטי הכסף שעוברים דרך סבך שערות ראשו או זקנו, לא ולא! הוא אינו משגיח בשיבה שנוזקה בראשו ובזקנו. הוא יחפש אמתלה לאמר, זקנה קפצה עלי, אינו כלום, סימנים חיצוניים של זקנה היא ולא יותר, גם אם נולד לו נכד, ונקרא סבא, גם אז עדין אינו רואה עצמו זקן, כי לא המלה "סבא" עושה את הזקנה, אלא מאימתי מרגיש אדם עצמו זקן? בשעה שהוא פוגש פתאם אחד מידידי נעוריו שלא ראה אותו הרבה הרבה שנים, בזכרונו הוא עומד לפניו צעיר-רענן מלא כח-נעורים ופתאם הנה לפניו איש זקן עם שערות שיבה וקמטי-פנים וכפוף-קומה, אז יתעורר בו הרעיון ומתחיל להרהר בלבו, אם ידיד נעורי נעשה זקן, זקן כדבעי, בודאי גם אני זקן כמותו: —

ס"ח

טעות היא בידי אותם החושבים איש אנכיי (עגואיסט בלע"ז) לחיה טורפת, ואם רוצים דוקא להשוותו לחיה, אז מתאים ביותר להשוותו לסרחן (שטינקטיער בלע"ז) כי בפעל אהבת-עצמו נותנת ריח-רע ריח נתעב, סחי ומאוס: — האנכיי דורש תמיד רק טובת עצמו, וכל מה שהוא עושה לאחרים, הוא עושה זאת רק משום שהוא רואה בזה טובת עצמו ותועלת עצמו, הוא רואה באחרים רק את "האני" שלו, הוא עיקר כל העיקרים ואחרים טפל שבטפלים, הסיסמה היא "אני ואפסי עוד". יודעים הם האנכיים מכלל זה שלא לפי גודל מדת כל דבר יעריך ערכו, גרגיר זהב יקר מאבן אמה על אמה, וכמובן הם תמיד בבחינת גרגיר זהב ואחרים בבחינת אבן, לכן שטול הוא נגד אלפים ומכריע את כולם: — דאנכיי אינו עושה רעה לשום אדם, וכמובן לא משום יראת המוסר, רק ג"כ מטעם אהבת עצמו, כי יודע הוא מכלל זה "שבמדה שאדם מודד מודדין לו", לכן הוא אינו עושה רעה לאחרים כדי שאחרים לא יעשו רע לו; ההתנהגות של איש אנכיי היא על דרך זה. למשל: אם יבא אדם לפניו לבקשו ולדרש ממנו איזה דבר, מיד מתחיל להתבונן היטב בדבר לראות אם יוכל להתוהו ולצמח לו מזה איזו תועלת, כסף או כבוד וכדומה, וגם התועלת עצמה הוא ישקל היטב במאזנים ששוקלים בהם אבנים טובות ומרגליות, לראות אם תועלת זו שוה בנזק, היינו היגיעה והטרחה שהדבר ידרש ממנו, ועתה אם הוא רואה שזה הוא עסק טוב לפניו, אז הוא עושה זאת בשמחה, ואם לא, הוא ידחה זאת בשתי ידיו בלי שום בושה ובלי מוסר-כליות; הפרעת שנתו שנת-הצהרים, או הפסקת אכילתו, או שלא לשתות הטה במנוחה כדרכו בכל יום, ישקל בעיניו יותר מסכנת חברו, מוטב לו שיסתכן חברו ואל יהיה מוכרח להפסיק את אכילתו, או לשתת הטה בחפזון: — וכן אם יצרו תקפו עליו לעשות רע לאחרים, גם זאת ישקל מקודם במאזנים לראות את הנזק שיסבב לו מזה, אז יראה כי אין זה עסק לפניו, לפני איש האוהב את עצמו

עצמו, כי לעשות רעה לאחרים תדרש טרחה יתרה וגם התרגזות יותר מדי, וכן הגמול הנכון לו מצד חברו. לכן הוא מותר ויכבש את יצרו, בכלל האנכיי אינו מוזק לאחרים ואינו עושה רע לשום אדם, ויכולים לחשבו לחיה תמימה שאינה מזקת רק מסרחת: האנכיים רואים את עצמם מקופחים מהחברה, מה שהם שנאים בעיני כל, וכל אחד מתרחק מהם כמפני מצרע, והם שואלים בתמימות: מדוע? למי עשינו רעה? — תמימים אלו אינם רוצים לדעת כי הסרח הוא אלף פעמים גרוע מנשך, ולא די לאדם להיות „סור מרע“ מוכרח הוא להיות גיכ „עשה טוב“:—

ס"ט

יש בני אדם המדברים תמיד מעצמם, מחכמתם, מידעתם ומנסיגונם בחיים, ומתארים זאת בצבע ובגוונין מבריקים, ואם הם בפעל חכמים ידענים ובעלי נסיון, אבל חולשה יתרה בהם, מה שהם מדברים מעצמם יותר מדי, השבח עצמו נעשה להם למין מאני, למין שגזון שאי-אפשר להשתחרר מזה. למשל: אתה תוכל לישב עם אדם כזה שעות שלמות והוא לא יתיגע מלדבר בשבח עצמו, רק מעצמו, ואם תבא להפסיקו ולהטות את השיחה לדבר אחר, אז יתקיים מה שאמרו אינשי „זרוק חוטר לאוירא אעקריה קאי“. הוא מתחיל לדבר מזה ועובר מענין לענין עד שיבא עוד הפעם לאותו ענין, כלומר, לדבר מעצמו מחכמתו וידעתו; גם כשרון לאדם כזה להסב את פני השיחה לאותה פנה שבה הוא מרגיש את עצמו כדג במים. כדי שיוכל להראות את גודל חכמתו וידעתו;— שלובת-זרוע עם חולשה זו הולכת החולשה לכפות כגיגית את דעתו וסברתו על אחרים: אברר את דברי; אותם המדברים תמיד בשבח עצמם, ובכל הזדמנות הם מראים את גודל חכמתם, וכל שאיפתם להאיר בידעתם ולהיות ראש המדברים בכל מקום, רוצים גיכ שאחרים יקבלו דעתם וסברתם בלי התנגדות, כי בכלל אנשים כאלו אינם סובלים התנגדות כל שהיא וממי שהיא, על פי הרב הם משתמשים בשני אופנים, פותחים בשלום תחלה, ומדברים דברים נעימים שפתי חלקות, הם מדברים ומוכיחים עד כי נחר גרונם, ובראותם שלא עלה בידם להוכיח בדברים ושפתי חלקות אינן מועילות, אז ינסו באופן השני, הם מתחילים להתקוטט להפחיד להכלים ולפגע בכבוד חבריהם באופן היותר גס, עד שבשביל שלא לבוא למחלוקת ולמנע השערוריה, הם יסכימו, בעל כרחם הם מסכימים לדבריו:— עונשו של אדם זה הוא שלמרות חכמתו וידעתו ונסיגנותו הרבים, בני האדם יתרחקו ממנו ומחברתו:—

ע

יש בני אדם העושים דברים מכוערים באופן כזה שלא יעלה על דעת שום אדם לבוא לחדשם, אברר את דברי: כל איש ואיש יש לו מעמד סוציאלי מיוחד, וגם ערך פרטי, והחברה מתיחסת לכל אחד ואחד לפי מעמדו הסוציאלי וערכו הפרטי. למשל: לא יעלה על דעת שום אדם לבוא ולחשוד באיש עשיר ששלח ידו בסך קטן בדבר השוה פרוטה, וכן לבוא ולחשוד באדם המחזק לירא-שמים בעבירה גסה על חלול-שבת וכדומה כמו שהוא בפעל לדינא „החשוד על הקל אינו חשוד על החמור“. ועתה נמצא בני אדם שהם מעריכים היטב ובדיוק גדול את מעמדם וערכם לדעת עד כמה הם נחשדים בעיני הבריות, ואם הם ימצאו שיכולים לבוא

לבוא ולחשדם בעבירה קלה, אז הם עושים דוקא חמורה, עבירה גסה ולפעמים גסה מן הגסה כדי שלא יעלה על דעת שום איש לבוא לחשדם. ומטעם זה יקרו כמעט בכל יום מעשים מכוערים, ולפעמים מעשה רשע ממש כמו גנבה גזלה וריצחה מבלי למצא את החוטא. יען כי לא יוכל לעלות על דעת שום איש לחשוד אדם חשוב כזה שהוא מוכשר ומסוגל לעשות עבירה גסה כזו: —

ע"א

דוסטויבסקי באחד מספוריו רוצה להוכיח, כי האדם עלול לגנוב אף בלי היותו גנב, וכפעל כן הוא. הלא עינינו רואות כי על פי הרב סוחר שהוא איש תם וישר ושיכולים ליתן לו מעות בלי שטר ובלי עדים, בכל זאת חשוד הוא לרמות את קונוי ולגנוב מאתם, לגנב אצל המדה, לגנב אצל החשבון, למצער לסעות... בחשבון לסובת עצמו כמובן; וכן חנוני שהוא איש תם וישר ואפילו ירא-שמים, חשוד הוא במאזני מרמה, ולבוא לגנב מכיס-ניר שתי חתיכות סופר, וכדומה, ולפעמים גם השו"ב שהוא בפעל כמו שכתב ירא שמים ברבים, חשוד הוא להעלים מן הטקסא ולשחט בלי פתקה וליתן כסף השחיטה לכיסו: — וכן יתרחש לפעמים, שרב דמתא שהוא ירא וחרד, ומוכן למסר את נפשו לא רק על נדנדוד דרבנן, אלא אף על דבר שהוא רק משום מנהג בעלמא, בכל זאת חשוד הוא לא רק על שוחד דברים, אלא גם על שוחד פשיטא כמשמעו, שוחד ממון, ואסאחד מבעלי הדינים יתן לו שוחד. אז לא יקפץ ויצעק, פסילנא לך לדינא! רק יתן במתינות את השוחד בכיסו, ומה שהשוחד ישים בפיו זאת יגיד... — (אני קורא זאת בערופס-גנבה): —

ע"ב

שלשה מיני גללים הם, לא א' כיצד? אם אתה הולך למשל ותבא לפני אדם לבקש טובה ממנו, שישתדל עבורך ולהמליץ בעדך, או פשוט תבקשו שילוו לך גמילות-חסד, או עוד יותר פשוט שיחלף לך מטבע במעות-קטנות, או עוד טרם ששמע על נכון את מבוקשך כבר אמר: לא! והלך לו: — לא ב' כיצד? דהוא שומע את בקשתך בהקשבה, ואחרי כן הוא אומר לך בנחת: לא! ואם בקשתך נוגעת לגמילות-חסד או חלופ ממון, אז הוא ימשמש בכיסו למראית-עין כמובן וימשך בכתפיו ואומר: לא! — לא ג' כיצד? הוא שומע ג"כ בהקשבה את מבוקשך, ומראה לך פנים האומרים שדבר זה מענין אותו מאד, ובטרם שהוא עונה לך לא! הוא יתן לך אלף עצות טובות ויברר לך מי עלול בשביל דבר זה וכדומה, פטפט מילים בעלמא כמובן ואם נוגע הדבר לגמילות-חסד, אז הוא מצטער על אשר אחרת המועד, אתמול היו לו מעות ובלב שמח היה נותן לך וגם עצה-טובה בצדה אצל מי תוכל למצא כעת גמילות-חסד, ואם בקשתך היא רק חלופ מעות, על זה ג"כ יתן עצה שתלך לחנות, והוא יפטר ממך בהעויה שמשמעה: עשיתי עבורך כל יכלתי: —

כנגדם יש בני אדם שאינם יכולים לומר "לא" כלל. למשל אם אתה תבוא לפני אדם כזה שלא למד לשונו לומר "לא" ותבקשו שילך להמליץ עבורך, אז עוד טרם ששמע בקשתך על נכון, כבר קדם נעשה לנשמע ואומר בפה מלא מוכן

מוכן ומזומן: הנני, ועוד היום הלך אלך לדבר עמו ולהמליץ עבורך, ואתה כשתבא ביום מחר לדרש תשובה, או הוא יבהל ויאמר: לדאבוני! שכחתי, באמת שכחתי, אבל תוכל להיות בטוח שביום מחר אעשה זאת בודאי, וכשאתה תבא עוד הפעם לפניו לשמוע ממנו תוצאת הדבר, אז הוא מצטער מאד שלא היה יכול לילך תמול כי טרוד היה, טרוד מאד, ויבטיח לך בכל הבטחות שבעולם שביום מחר ילך, וכאשר תבא בפעם השלישית לשמוע את התוצאה, אז יענה ויאמר שהיה אתמול אבל לא מצא את אותו האיש בביתו (שקר מחלט), אבל אין דבר, הוא ילך ביום מחר עוד הפעם לחפש אחריו, וכשתבא לפניו בפעם הרביעית, אז הוא יענה לך: חבל! גם אתמול לא מצאתיו (ג"כ שקר, כי לא היה אצלו כלל) ואשתו אומרת לו כי בעלה נסע מזה על חמשה ימים, ויפטר ממך בהבטחה גמורה כי כעבור חמשה ימים הוא ילך לחפש אחריו, ביום השישי לשיחה זו תבא אתה ככובן לשמוע את תוצאת הדבר, אבל כעת מתחיל הדבר מחדש. בפעם הראשונה שכח לילך, ובפעם השנית טרוד היה טרוד מאד. ובפעם השלישית לא מצא אותו בביתו ובפעם הרביעית כבר מצא אותו, אבל היו שם אנשים שונים. כמובן לא יכל לדבר עמו מזה, וכשתבא בפעם החמישית, בשורה טובה בפיו, אותו האיש הבטיח לו לעשות זאת, אבל כעת טרוד הוא, ואך יעברו ימים אחדים יעשה זאת בבטחות ובודאות, וכשתמו ימים אחדים ותבא לפניו לבקשו שילך לשמוע פעולת עשיתו, אז חוזר חלילה, עוד הפעם שיכחה, עוד הפעם טרדה, עוד הפעם העדר האיש ועוד הפעם נסיעה על ימים אחדים, עד שנעשה לך עסק זה לגעל ממש, והאיש שאינו יודע ואינו יוכל לומר, לא, נעשה על אפך ועל חמתך, וכמובן תוֹתֵר על השתדלותו ותמחל עליו ועל טובותיו ולא תבא עוד לפניו לראות את פניו: — (אנשים מפרסמים כביכול העוסקים בצרכי הצבור, הפוליטיקאים צירי-בית-מורשים וכדומה הם מתנהגים על דרך זה, והלא "לא" שלהם אלף פעמים יותר קשה מה"לא" של סתם אדם:)

חות-דעת העתונים.

בעתון גרמני „אוסטיווישע-צייטונג“, טשערנוביץ 18 אויגוסט 1929
(תרגום סגרמנית).

לרגלי דמגבית של קרן היסוד בשטיפנשטי, בקרתי גם את „הרבי הצעיר“ שבאותה עירה. הרבי מראה חבה יתרה והתענינות מרובה לקרנות הלאומיות שלנו, ומכיר הוא הכרה עמוקה את כל הפרובלימות הציוניות; בהפרדי מעליו נתן לי אחת מיצירותיו החדשות „על היופי“. קראתי את הספר בהתענינות גדולה, ותמהוני הלך וגדל עם כל דף שקראתי. ולא הנחתי את הספר מידי עד שבלעתי את השורה האחרונה: הספר הזה בצורת חוברת, מכליט את בקיאותו הנפלאה של המחבר לא רק במכמני הספרות העברית, כי אם—ומה מפליא הדבר— גם בספרות הכללית לכל תקופותיה וזרמיה. דבר זה אינו שכיח ביותר לגבי רבי (כאן עלינו להבדיל בין שני המושגים רבי—ורב). רבי זה כפי הנראה שאף הכל מן המקורות הראשונים, סגנון הספר מושך את לבך בשפתו העכרית הצחה, הקורא מבלי שירגש, נכנס יחד עם המחבר לתוך אטמוספירה דתית טהורה: בשלשלת הפרקים הראשונים ובקדמתם מנתח המחבר את ההבנה ואת הרשמים של היופי האוביקטיבי, על פי קנט—וראיות לקוחות מן הפילוסופיה האנגלית, נמוקים מאפלטון ציטטות משני התלמודים, פסיקתא, הרמבם ושאר המפרשים, אצל הקורא מתקבל הרושם כי התלמוד, קנט אפלטון, הירושלמי והרמבם ממלאים אחד את דברי השני באופן סינטי:

אגב קריאה באתי לכוונה טהורה, כונה של אימה ויראה ואהבת השם, ותמים דעה אני עם המחבר, שרק נשמה טהורה יכולה להגיע לתכונות היופי האמיתית, ורק השמחה הטהורה הנובעת מתוך היופי, כחה יפה להגביר את „היצר־טוב על היצר הרע“ והערצת היופי מעוררת בתוך הידעות שלנו את האמת המביאה אותנו לידי הכרת האשר ולהכרה הברורה כי אמנם גדולים ונפלאים הם מעשי ה': בפרק הששי דן הרבי בכשרון וסגולת שופט על בטהובן והנדל; ובפרק השביעי הוא מדבר על הפואזיה, הדרמה והפנטסיה, בכל אלה אתה מרגיש את רפרופה ונגיעתה הקלילה של השכינה; הפרק היותר יפה הוא בלי ספק האחד־עשר, שלכאורה אינו אלא תאור מסע יפה. אולם כל מלה משמיעה ומבליטה שמחה דתית טהורה על דבר יופי־הטבע, ההרים, הימים, השמש, הירח והכוכבים. קולות השמחה הפורצים בעוז כמעט באופן פרימיטיבי מכריחים בכל אלה את הקוראים לידי כך שירימו את קולם בקריאה, מה רבו מעשיך ה': —

ש. ב. קארפין (בערלין).

בעתון "דע ו'לם" ט' אלול תרפ"ט.

„על היופי“ מאת הרב מנחם נחום פריעדמן שטיפנשטי.

דעמחבר, אחד האדמורים המפורסמים ברומניה, כבר קנה לו שם בעולם-הספרות בספריו „פירוש מן“, „על השקר“, ועוד... גם בספרו זה „על היופי“ הוא הולך בדרכו המיוחדת שסלל לו, אין בו אותו הפלפול החריף ודקדוקי-הדרש המחודדים, שאנו מוצאים לרוב בספרי הרבנים והאדמו"רים, אף ה„מורנייס“, כביכול, שביניהם, לעומת זה אתה מוצא בספר זה שיטה מדעית פחות או יותר והשקפת-עולם אסתטית מסוימת שיסודן בספרותנו העתיקה: —

זאכן נפלא הדבר ותופעה חדשה היא באמת, וכמעט יחידה במינה. שרב דתי, ועוד אדמו"ר, יורה דעה ותבונה במקצוע האסתטיקה וידע לדון בה עמוקות לכל פרטיה ודקדוקיה. הוא דן על השירה ועל המחזה, על הציור ועל הנגינה, על הטעם ועל הרגש — לכל צורותיהם וצורות-צורותיהם, וניכר שנהירין לו שבילי-החכמות הללו, וראוי הוא שישומו לב לדעותיו המובעות בספרו „על היופי“: כמיותר נראה לנו רק הפרק האחרון, שבו יתאר רשמי-מסעותיו במדינות שונות שבאירופה המערבית: — גם בחיצוניותו עושה הספר רושם נעים:

י. וו.

בעתון הוונגרי „זאוי-קור“ טימישורא 24 יענואר 1931 (תרגם מהונגרי)

בעתון זה נכתב מאמר בקורת ארוך בשם „היופי ביהדות“ וזאת תמצית מאמרו: — פלוגתה היא אם נמצא ביהדות חוש האסתטיקה, ואם אמונת-ישראל יודעת את ערכו הגדול של היופי. הרוב רוצים להחליט שהיהדות סמוית-עינים היא ומעולם לא ראתה ואינה יודעת את גודל כח היופי וחשיבתו, החלטה זו חזרה ונשנתה מאה פעמים ואחת עד שלא רק העמים שאנחנו יושבים ביניהם מאמינים בואת, אלא גם אנחנו היהודים חושבים שכן היא, ומודים לדברי האומרים כי לו היהדות תתהווה לדת-עולמית, כי אז לא יהיה שום זכר לאסתטיקה בעולם: — ועתה לגודל שמחתנו יצא לאור כעת ספר בשם „על היופי“ מאת הרב מנחם נחום פרידמאן, שבו הוא מוכיח במופתים חותכים כי לא רק שאין שום סתירה בין האסתטיקה והיהדות, אלא אדרבה, אמונת-ישראל והיופי הולכים שלובות-זרוע: (כאן מדבר בעל המאמר מפרט מכל מאמר ומאמר של ספר „על היופי“) ומסים: ספר זה נכתב בדרך מדעית ובאופן הכי נאות ורצוי וכיאות לחכם מדעי, אבל מה גדולה ההשתוממות לראות כי מחבר ספר זה הוא רבי, נין ונכד של הריזשינר.

מכתב-עתי „אידישע וויסענשאפט“ סיון תרפ”ט.

„על היופי“ מאת הרב מנחם נחום פריעדמן שטיינשטיי.

„זקני תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים דעתן מתישבת עליהם“. כבר נודע לנו סגנונו של הרב פריעדמן בספריו הקודמים „דברי מנחם“ „פירוש מן“ „החלום ופירונו“ „על האמת והשקר“ ואם נאבה להעריך בצדק את כל ספרי המחבר, נראה בהם התפתחות, ובספרו זה „על היופי“ המונח כעת לפנינו הגיע להשלבים העליונים שבסלם ההשתלמות וההתפתחות במלאכת הכתב וחכמת המחשבה: – הרב פריעדמן בחר כעת נושא שלא רבים יצליחו לכתוב עליו. היופי הוא ענין שדורש חוש מיוחד להשיגו ומועטים המה המחננים בכשרון זה – והרב פריעדמן הצליח לכתוב את ספרו „על היופי“ באופן שכל קורא מבין ישיג על ידיו מה הוא יפה ומה הוא נשגב: – בכלל נוכל לשפוט בצדק כי כמעט אין ליופי ואין כנשגב כהספר „על היופי“ שיצא כעת משוכלל מיד מומחה גדול בענינים כאלה כהרב פריעדמן שלי”טא: –

שמואל שוועמער.

ירחון „י ב נ דה“ חשון-כסלו תר”צ לבוב.

„על היופי“ מאת הרב הגאון מוהר”ר מנחם נחום פריעדמן שלי”טא.

הופעה חדשה ומצינה בשדה הספרות החרדית, הר”ג המחבר הנודע בספריו החשובים רבי הערך, הבלט בספרו זה את רעיונותיו הנשגבים על יחס היהדות הנאמנה לרגש היופי, ובכשרונו הנהדר ובידיעותיו הרבות וסגולת נפשו היפה מראה נכוחה על ערכו של היופי בתכונת נפש הישראלי ויחסו החיובי אל הדת והמוסר; הספר כולו מלא רעיונות נעלים והגיונות עמוקים מתובלים במאמרי חז”ל: –

